

F RYSLÂN

kwartaalblad van het Fries Genootschap

NIEUWSBLAD VOOR GESCHIEDENIS EN CULTUUR

FRYSLÂN

Nieuwsblad voor geschiedenis en cultuur

6e jaargang nr. 3, oktober 2000

Fryslân is een uitgave van het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. Het verschijnt vier keer per jaar en wordt toegezonden aan de leden van het Fries Genootschap

Eindredactie:
Meindert Schroor

Redactie:
Johan Frieswijk
Evert Kramer
Yme Kuiper
Harm Nijboer

Vaste medewerkers:
Wiebe Bergsma, Onno Hellinga,
Goffe Jensma, René Kunst,
Gilles de Langen, Hans Mol,
Rita Mulder-Radetzky, Jacob van Sluis,
Hotso Spanninga, Johanneke Sytsema,
Tineke Steenmeijer-Wielenga,
Oebele Vries, Siem van der Woude

Redactiesecretariaat:
Kopij zenden aan:
Fryslân, Postbus 6091,
8902 HB Leeuwarden/Ljouwert.
Telefoon/fax: 058-2665309
E-mail: varenius@planet.nl

Ledenadministratie:
Fries Genootschap
Turfmarkt 11, 8911 KS Leeuwarden
Telefoon 058-2123001
(Alleen telefonisch bereikbaar op
woensdagmorgen tussen 09.00 en
12.00, Hilda Dekkinga)

Ontwerp omslag: Mlinar Design
Lay-out: Klazien Schroor-Dijkstra
Druk: Grafisch Bedrijf Hellinga,
Leeuwarden

Het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, opgericht 26 september 1827, met als Beschermvrouwe H.M. de Koningin, heeft als doel het onderzoek naar en het vergroten van de kennis omtrent al hetgeen de geschiedenis, oudheid- en taalkunde van Friesland betreft. U kunt zich verzekeren van regelmatige toezending van *Fryslân* door lid te worden van het Fries Genootschap. Gebruik daartoe de bijgevoegde antwoordenkaart.

Losse nummers: f 5,00

ISSN: 1383-6560

Van de redactie

We eindigen het 'magische' jaar 2000 met een niet al te dik nummer, dat naar onze mening niettemin de nodige variatie biedt, waaronder een tweetal primeurs. Om te beginnen bespreekt Tineke Steenmeijer-Wielenga een tot dusverre onbekend Friestalig vers van de hand van de broer van Piter Jelles, Dirk Troelstra. De jong gestorven Dirk droeg het op aan de uit Marssum afkomstige boerendochter Neeltsje Annes van der Meer, die hem eind 1887 dankzij haar optreden in het blijspel *It pikelflesket* inspireerde tot deze zeer persoonlijke poëtische ontboezeming. Op een opmerkelijke vondst van Gerard van der Heide wordt door hem en Meindert Schroor ingegaan. Het betreft een in 1760 te Franeker gestichte loodgieterij, waarvan de initiatiefnemer deel uitmaakte van een financieel en politiek netwerk rond de Admiraliteitswerven van Amsterdam en Harlingen. Niemand minder dan de bekende hoogleraar Petrus Camper vormde er waarschijnlijk de spil van. Voorts publiceren we de belangwekkende toespraak die de Amsterdamse hoogleraar Piet Visser onlangs hield bij de verschijning van de omvangrijke studie van Samme Zijlstra naar de dopersen in de Nederlanden in de periode 1531-1675. Daarnaast een bijdrage van Geneke Arnolli over de pogingen die vanaf 1950 werden ondernomen, door middel van het ontwerpen van een eigentijds Fries kostuum, de Friese folkloristische dracht een nieuw leven in te blazen. Ernst Huisman gaat tenslotte uitgebreid in op de 'Bakkefeanster Slotpleats' en zijn verschillende, zeer uiteenlopende bewoners. Wij vestigen verder uw aandacht op pagina 23, waarin het bestuur een voorstel doet tot een aanpassing van de naam van onze uitgever 'Het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde'. Wat ons betreft wensen wij de lezers gezegende en/of prettige kerstdagen toe alsmede een gezond en voorspoedig 2001.

(Bij de voorpagina:)

De voormalige loodgieterij van de Friese Admiraliteit aan de Harlingerweg te Franeker. De foto dateert uit 1923 en werd genomen vanaf het Vliet, dat onderdeel was van de trekvaart Franeker-Harlingen. In het linker pakhuis bevond zich de eigenlijke, uit 1760-1761 daterende Admiraliteits loodgieterij. Daarnaast het in 1858 afgebroken en hier herbouwde, uit 1764 daterende pakhuis, dat aanvankelijk – als een kopie van de loodgieterij – op het ertegenover gelegen Eilandje stond. Geheel rechts een gedeelte van de kap van het in 1911 ter plekke van de vroegere gortmakerij gebouwde pakhuis. Zie verder het artikel op pagina 9. (foto: collectie Gerard van der Heide, Franeker)

In dit nummer:

Van de redactie	2
Doopsgezinden en hun identiteit	3
H.J. Keuningprijs voor Meindert Schroor	6
Een loodgieterij van de Friese Admiraliteit	7
In memoriam mevr. Zadoks-Josephus Jitta	10
Jaarvergadering	10
Âldfryske hânskriften	10
In ûnbekend Frysk fers fan Dirk Troelstra	11
Mode op z'n Fries	16
Blauhûs waard Slotpleats	19
Over Friese mensen	22
Nieuws van het Fries Genootschap	23
Ynboekt	24
Agenda	25

Doopsgezinden en hun identiteit

Piet Visser*

Onlangs is van de hand van Samme Zijlstra het boek *Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopers in de Nederlanden 1531-1675* verschenen, het resultaat van indrukwekkend spit- en graafwerk. Uitgangspunt in zijn studie is de bestudering van de ontwikkeling van de religieuze identiteit van de dopers. Zijlstra onderscheidt daarin een ontwikkeling van de *interne* identiteit. Deze is gebaseerd op *theologische concepties* van de boete- en wedergeboorte theologie, die zich vertaalt in een ascetische vroomheid, een biblicistische, anti-sciëntistische en anti-clericale grondhouding, en een *gemeentekoncept* waarbij op basis van evangelisch geformuleerde ethische gedragsregels een strenge tuchthandhaving vereist was.

Individualisme

Naar buiten toe, de *externe* identiteit, manifesteerde dit zich vooral in uiteenlopende vormen van 'afwijkend', deviant, of positiever geformuleerd, bijbels gefundeerd principieel gedrag. Voorbeelden daarvan zijn het weigeren eden te zweren, wapens te dragen, overheidsambten te bekleden, naast andere gedragingen die de doopsgezinden het kenmerk gaven van een sociaal-culturele minderheid. Voorts kenden de dopers aparte kledingvoorschriften, een hoog arbeidsethos, een sterke neiging tot moralisme maar ook een wijdverbreid sociaal verantwoordelijkheidsgevoel. Beide vormen van deze doperse identiteit zijn aan de historische casus door Zijlstra uitvoerig getoetst en geanalyseerd. Daarbij is naar mijn inzicht vooral de interne identiteit het meest uitvoerig aan bod gekomen. Deze kreeg met name in de zestiende eeuw gestalte, mede omdat ze herhaaldelijk door de katholieke en vervolgens de gereformeerde buitenwacht op de proef werd gesteld, aangevallen en dus telkens weer verdedigd en geherformuleerd moest worden. Twaalf van de achttien hoofdstukken hebben min of meer deze thematiek tot onderwerp. Naar mijn gevoelens zijn derhalve verschillende aspecten van de doperse identiteit naar buiten toe wat minder aan bod gekomen. Want de dopers kenmerkten zich zeker in de zeventiende eeuw en zeker ook in relatie tot andere kerkgenootschappen eveneens als een gemeenschap waarin, dankzij beginselen als het algemeen priesterschap, de gemeentelijke autonomie, het ontbreken van een centraal leergezag, zowel een sterke neiging tot individualisme als een eigen kritisch oordeel kon

gedijen. Een en ander had allerlei uitingen van subjectivisme tot gevolg. Hierin zie ik mede een van de drijvende krachten - een de dopers typerende dynamiek - om de speelruimte van de *interne* en de *externe* identiteit af te tasten, op de proef te stellen en zo af toe weer op te rekken. In deze culturele, mentale component van het identiteitsvraagstuk liggen mijns inziens mede voor de kerkhistoricus uitdagingen, om die dynamiek te traceren en in zijn beschrijving te betrekken.

Waterlanders

Niet alleen deze 'grondhouding' van een beperkte intellectuele voorhoede, die deze dynamische kracht tot instrument hanteerde binnen het bontkleurige en veelsoortige doperdom, leverde tal van interne spanningen op. Ook naar buiten toe manifesteerde dat vermoedelijk kleine deel der mondige mennisten zich vaak op opmerkelijke, soms confronterende wijze. Of om het eens prikkelend anders te formuleren: ik vind niet de geschiedenis van de zwijgende massa het meest interessant, hoe intrigerend op zich ook, maar de geschiedenis van hen die hun nek uit durven te steken en daardoor veranderingen teweeg brengen. Als we alleen het bijbels fundamentalisme of het rigorisme van Menno zouden hebben verheerlijkt als maatlat voor 'De doperse identiteit', dan zouden we vandaag de dag misschien veel eerder uitgekomen zijn bij een menniste Staphorst-variant als de 'horse-and-buggy' Amish in Noord-Amerika (zonder hiermee een negatief waardeoordeel uit te spreken) dan bij de moderne Muppy-doopsgezinden aan de Wirdumerdijk in Leeuwarden. In dat dynamische, veranderingen genererende proces heb-

ben van meet af aan de Waterlanders een belangrijke rol gespeeld. Terecht constateert Zijlstra dat die groepering in de voorafgaande historiografische traditie, met name bij de Kühlers, de Meihuizens en de Van der Zijppen, een rol is toegedicht als voorlopers en hoeders van een vooral negentiende en twintigste eeuws vrijzinnig, liberaal dopers gedachtengoed, die haar op grond van de getalsmatige verhoudingen niet toekomt. De Waterlanders maakten nog geen kwart uit van de doperse populatie, dus waar hebben we het over. Aldus kort samengevat Zijlstra's positionering en ontmythologisering van deze groepering. Bovendien stelt hij, mede in discussie met genoemde voorgangers terecht vast, dat ook de Waterlanders wel degelijk confessioneel waren, leerstellingen onderschreven en verdedigden. Daarin verschil ik niet van mening met de auteur.

Modernisering

Toch waren het juist binnen de Waterlanders de dynamische processen, die ik kortweg maar als individualistisch geaarde, 'dopers-kritische oerkrachten' betitel, die de zogenaamde menniste identiteit telkens weer dwongen haar grenzen te verkennen en te verleggen. Binnen de Waterlanders ook heeft het spiritualisme meer voedingsboden gevonden en behouden. Zo constateert Zijlstra terecht dat het spiritualisme als individualistische onderstroom van het Nederlandse doperdom nadere bestudering verdient. Die geesteshouding, gevoed door een intieme, individuele relatie van de doper met God, met de Heilige Geest, heeft mijns inziens een continuüm gevonden in een figuur als Hans de Ries († 1638), en een beweging als die der Vredestadburgers, welke echter nog zeer intern gericht was en in haar effect nogal navelstaarderig van aard. Van de Waterlanders is die kracht vooral doorgegaan in het collegiantisme van Galenus Abrahamsz en de Rotterdamse koopman Johannes Breckenburg (1622-1706), doopsgezinden, die de tent hebben open gegooit. Zij schroomden niet om heilige huisjes van behoudzucht af te breken en hebben de intellectuele uitdagingen van

hun tijd verstaan en aangegrepen. Het is jammer dat dit soort ontwikkelingen in het boek wordt afgedaan als 'deviaties', afwijkingen. Overigens, in het economisch pragmatisch ingestelde Nederland van de Gouden Eeuw waren de doopsgezinde zakenlieden deze critici van bestaande identiteiten al lang voorgegaan. In het economisch verkeer bestonden die heilige huisjes veel minder. Doopsgezinde reders en fabrikanten dreven handel met Jan en alleman, en als er soms eens een stuk geschut aan boord van een schip geplaatst moest worden om de vracht te beschermen, zelfs als de kerkenraad het verbood, dan gebeurde dat desondanks toch en nam men de reprimande achteraf voor lief. De rol en betekenis van het collegiantisme, en vooral het doperse aandeel daarin, kunnen niet los gezien worden van de toenmalige ontwikkelingen in de maatschappij. Er was behoefte aan professionalisering van het maatschappelijk verkeer, niet alleen in staatkundige, sociaal-economische termen maar ook in intellectueel opzicht. Geen wonder dan ook dat juist in die tijd de roep om geschoolde predikanten in doperse kring steeds luider werd. Galenus Abrahamsz was een van de eersten die dat onderkende en organiseerde.

Werelds

Maar ik keer terug naar 'mijn Waterlanders'. In 1555 waren zij als 'dreckwaghen' door de doperse wereldmijdende behoudzucht uitgekotst. Ik memoreer op welke punten zij toch ontwikkelingen geëntameerd hebben die later pas door andere groeperingen zouden worden overgenomen. De Waterlanders waren de eersten die de harde tucht-uitoefening van ban en mijding ter discussie stelden, met een, jawel, toch typisch dopers, biblicistisch beroep op de praktijk in de eerste apostolische gemeente. Zij gunden God een ruimer oordeel toe dan de oudsten, die elders onder de mennonieten de dienst uitmaakten, meenden zich te mogen toeëigenen. Zij stelden als eersten ook, reeds in 1568 en in 1581 gevolgd door een kerkordening, een belijdenis op waarin ze wel degelijk én blij van leerstelligheid én van dogmatische nuanceren gaven. Zo werd de melchioritisch-menniste incarnatieleer al in de zeventiende eeuw als stoffige winkelknecht in het magazijn der historie geplaatst. Dit kenmerk van doperse orthodoxie was overigens al decennia eerder door

hen ter discussie gesteld. Zo'n belijdenis creëerde ook veel duidelijkheid naar buiten toe. Anders dan de andere groeperingen van Vlamingen, Friezen en hun derivaten, hebben de Waterlanders veel minder noodzaak ondervonden om hun leer naar buiten toe, naar de gereformeerde kettermeesters, in dispuut en polemieken te behoeven verdedigen. Toen de kettingzaag van de doperse splijtucht onder de menniste doopsgezinden nog voort raasde, tot spot van de buitenwacht, waren de Waterlanders reeds bezig om zich met verschillende spaanders uit die strijd te verenigen: met Hoogduitsers en Jonge Friezen tot de Bevredigde Broederschap. Hierbinnen zou echter opnieuw de Waterlandse voorzienigheid stuk lopen op behoudzucht. De Waterlanders waren als eersten bereid het primaat van de oude geestelijke 'liedekens' op te geven en ook psalmen te zingen; zij waren de eersten die zich bekommerden om de bezoldiging van de liefdepredikers; zij voerden een noviteit als collectebussen in; zij lieten zich in met uit Engeland vervolgde Brownisten; zij schroomden niet ook in het grote kerkelijke conflict tussen Arminianen en Gomaristen een standpunt in te nemen. Kortom: zij zagen destijds, als geen andere doperse groepering, hoe de wereld niet meer op een vroeg zestiende-eeuwse afstand kon worden gehouden. In sommige plaatsen waar zij een relatieve meerderheid vormden, zoals in het Noordhollandse De Rijp, droegen zij lokaal-bestuurlijke verantwoordelijkheid, totdat de gereformeerden hen er met een on-doperse truc uit pestten. Vanaf circa 1650 moesten de Rijper Waterlanders een eed van trouw zweren aan de Staten Generaal. En daarmee trapte men hen op hun toch ook oer-doperse ziel. Waterlanders waren dan wel rekkelijk, maar geenszins principeloos.

Historisch perspectief

Over de rol van deze doperse minderheid, van hun betekenis in het voortdurende gevecht om de doperse identiteit, de spanningen die dat met zich meebracht, daarover had ik graag wat meer bij Zijlstra willen lezen. Hij constateert dezelfde verschijnselen die ik zoëven heb opgesomd, maar trekt daaruit geen, of zeker niet dezelfde conclusies. Dat mis ik eerlijk gezegd een beetje: de evaluatie van doperse identiteitsverstoorders in het licht van de verdere ontwikkelingen. Iets wat wij anno 2000

wel kennen: het verdere historische perspectief, maar dat voor de tijdgenoten destijds zo goed als onzichtbaar was. Geen wonder dan ook, dat de Waterlanders door hun behoudender broeders lange tijd gemeden werden als de pest en voor 'strontwagen', 'geestdrijvers' of 'jezuïeten' uitgescholden werden. Totdat ook gaandeweg, heel geleidelijk aan, bij Vlamingen en Friezen, het onvermijdelijke van *wereldwijding* in plaats van *wereldmijding* gezien werd. Met als gevolg dat uiteindelijk hier en daar nog wat splintergroeperingen zich op het oud-menniste bastion van tucht en bijbels rigorisme trachtten terug te trekken. Dat type doperdom verhuisde langzaam maar zeker uit de stedelijke, culturele centra naar het platteland van Appingedam en Ameland, van Balk en Borne. En over orthodoxie gesproken, dit geeft mij aanleiding een tweede opmerking te plaatsten. Terecht wijst Zijlstra op de betekenis van Pieter Jansz Twisck (1566-1636) in de eerste helft van de zeventiende eeuw. De auteur is onder de indruk van 's mans belezenheid. Deze harde Fries, oudste te Hoorn en verdediger van het oprechte, menniste standpunt, en dus een markant boegbeeld van de doperse identiteit, heeft in zijn imposante kroniekboek zowat zijn hele boekenkast laten omvallen. Van de klassieken, de humanisten en spiritualisten tot de eigentijdse theologen, van welke signatuur dan ook. Ook Twisck was een 'wrotter en bealger', net als Zijlstra. Ik citeer: 'Twisck was van mening dat men een mens niet alleen met bijbelse spreuken tot een 'ingetogen, vernoegent, burgerlyck, deughdelyck, godtsaligh ende eerlyck wel-leven' kon brengen, maar ook met leerredenen van profane auteurs.' Hier laat Zijlstra het bij, maar ik had dan graag wat meer willen weten, want mijns inziens demonstreert ook Pieter Jansz Twisck bij uitstek de mentaliteit die ik eerder als een kenmerk van de doperse identiteit heb aangemerkt: de neiging tot individualisme en het beroep op eigen kritisch oordeel, zowel bij hemzelf, als het door hem geïntendeerde lezerspubliek, primair de menniste achterban. Twiscks brede belezenheid verbaast Zijlstra enigszins - mij in het geheel niet.

'Stillen in den lande'

Hierin moet een verklaring gevonden worden voor de steeds grotere dadendrang van de doopsgezinden, niet alleen op het economische vlak, maar

ook op het culturele vlak. Ik durf te stellen, zonder harde cijfers te kunnen geven, dat de doopsgezinden zich in de Gouden Eeuw verhoudingsgewijs nadrukkelijker op de nationale culturele markt gingen presenteren dan de gereformeerden. En zeker dan de katholieken, die in een min of meer vergelijkbare positie verkeerden, zonder dat zij nadrukkelijk staat maakten op hun doperse identiteit. Hierin zou wel eens 'versluiierend' aspect van het doperse identiteitsvraagstuk kunnen schuilen hetgeen ik in de analyse van deze studie een beetje mis. Niet alleen in het sociaal-economisch verkeer waren zij de 'stillen in den lande', ook in cultureel opzicht lieten zij zich nauwelijks uit over hun doopsgezinde preoccupaties. Waar het de schilderkunst betreft wijst de auteur er terecht op dat het zoeken naar doperse thema's en motieven in het werk van Karel van Mander (ook al zo'n schijnbaar vat vol religieuze en wereldse tegenstrijdigheden) vrijwel vergeefse moeite is. Dat geldt ook voor Govert Flinck, Jan van der Heyden en de Leeuwarder schilder en leraar Lambert Jacobsz. Zij beschouwden hun artisticeit niet in moderne, kunstzinnige termen, maar als een handwerkachtige professie, wat je als doper zo goed en zo degelijk mogelijk conform de opdracht die je kreeg, moest uitoefenen. De genres die ze niet schilderden, zoals boertige kroegscènes of zeeslagen zouden eerder iets van hun mennist-zijn kunnen verraden. En nauwelijks anders is dat doperse arbeidsethos te onderkennen in de literaire productie van tal van doopsgezinde dichters en schrijvers. Van mensen als Van Mander, Vondel (de overloper), Joachim Oudaan, of de Leeuwarder dominee en uitgever Hendrik Rintjes. Zijlstra brengt hen wel ter sprake, maar mijns inziens niet in het zoëven geschetste kader als fenomeen van een schier heimelijk gepraktiseerd identiteitsaspect, dat alles te maken heeft met hun individualisme en vermogen tot een kritische geest. Sommigen van hen, mensen als Anthony van der Goes en later Pieter Langendijk zouden hun talent paren met commercieel inzicht: zij produceerden honderden gelegenhedsgedichten voor de doperse en niet-doperse elites.

Hoge alfabetiseringsgraad

Het literaire fenomeen der schrijvende dopers voor een algemeen publiek deed zich niet zomaar voor: het was

'De Schikkeyker Dryvers van die Onnozelheyds-doop (Zijlstra verwijst daarbij naar de Rijnsburger collegianten of dompelaars) waren die der Doopsgezintheyd, afzetsels van Menno Simons van Witmarsum, ongeacht en nederig in gewaad, met een groote Hoed van Vryheid gedekt ... Zyn Hoofd hangt als een Bieze, met neêrgeslage Oogen, naauwelyks Linnen om Hals of Handen. Zyne Mantel is van ontallyke zeer verscheyde Lappen aan een genaayt, om de splitzing, die t'elkens hare Vergaderingen scheurt, te doen zien. Hy dekt zyn Hert met zyne Hand, bewyzende zyn achterhouden, en geveynsde strecken in doen en spreken. Hy verwerpt Gebeden, Psalm- en Formulierboek naar invallende drift; alles behandelende op de naam van Geestelyke Vryheyd' ... Zij hebben 'een afkeer van 't Jok der Oppermachten, en den Oorlogsdegen, die beyde leggen onder de twee op malkander sluytende Molensteenen, het Merkbeeld der onderlinge Broederlyke behulpzaamheyd en werkzaamheyd; welke twee Deugden men (de gereformeerden dus) in de Doopsgezinden wel mag loven en navolgen. ... Zy, zynde Kooplieden, Borgers of Boeren, vergaderen, 't geen Vorsten, Edelen en Zoldaten verwiksten; te vreden met haar staat, tot het derde of vierde Lit, wanneerze door 't Geld opgeblaazen, mede naar 't Stadhuys ruyken. In zyn Linkerhand houd hy twee dingen vast, eene Mom, om fyn te schynen, en zyne Beurs, van beyden onafscheydelyk.' (Hieroglyphica, p. 428)

ingebied in een reeds lang bestaande, typisch doperse schriftelijke cultuur dankzij welke het 'stille' schrijverschap van de daarnet genoemden voor een algemene markt kon gedijen. Want juist dat aspect, dat mede vorm heeft

gegeven aan en een exponent was van de doperse identiteit in al zijn verschijningsvormen, is mijns inziens in het boek onderbelicht gebleven. Ik doel dan niet alleen op de specifieke kenmerken en de betekenis van de Biest-

kensbijbel (die overigens de Waterlanders als eersten zouden afschaffen) of op de rijke martelaarsboekencultuur, maar vooral op hun geestelijke liedproductie, die in protestants Nederland welhaast zonder precedent is. Vóór 1800 waren meer dan 20.000 geestelijke liederen in zo'n 150 verschillende doperse liedboeken geschreven. Hier wordt het individueel aangejaagde instrument, dankzij het algemeen priesterschap, de gemeentelijke autonomie en gebrek aan centraal leergezag op zeer pregnante wijze zichtbaar. Deze rijke schriftelijke cultuur, gevoegd bij een relatief hoge alfabetiseringsgraad (een beetje doper moest op z'n minst kunnen lezen, al had hij de facto aan één boek genoeg) blijft naar mijn mening te veel verscholen. Dit aspect verkrijgt, met alle respect, nauwelijks meer aandacht dan één alinea in hoofdstuk zestien. En dat De Rijk het centrum van dichtertelijke activiteit was, is pertinent onjuist. Maar hier steek ik de hand in eigen boezem: mogelijk heeft Zijlstra zich te veel laten leiden door mijn overdreven enthousiasme over de ontdekking van de Vredestadsburgers, die op het zuiver literaire vlak echter niet meer dan kwezelige, doch weliswaar sympathieke amateurs waren.

Grote aanwinst

Zijlstra's boek is een grote aanwinst voor de doperse geschiedschrijving. Niet gehinderd door enigerlei vorm van confessionele betrokkenheid, laat staan apologetische behoefte, heeft hij de casus met wetenschappelijke distantie behandeld. Hij heeft moed getoond door dopers-heilige huisjes af te breken, of deze met behulp van nieuwe fundamente te restaureren. Dat zijn aandacht derhalve meer op de eerste zeventig dan op de volgende zeventig jaar is gericht, is dan ook alleszins begrijpelijk. Maar op het moment dat de wereld langzaam doordringt in de tot dusver afgeschermd doperse goegemeente - de Waterlanders voelden hun tijd dus goed aan, zoals ik betoogd heb - dan blijft voor mij de vraag open hoe de culturele 'embarrassment of riches', als fenomeen van de immer verglijdende identiteitsvraag naar buiten toe, intern is opgevangen. Voor de buitenwacht, zeker in de bestaande beeldvorming over de doopsgezinden, maakte het onderscheid tussen Zonisten en Lammisten, noch hun eeuwig dispuut over de identiteit, geen zier uit. Of anders geformuleerd: als ik bij lezing

van dit boek zo rond 1675 de laatste bladzijde omgeslagen heb, houd ik dan als moderne lezer hetzelfde beeld over van de dan maatschappelijk erkende doopsgezinde gemeenschap, die onderling nog steeds doende blijft haar interne identiteit te definiëren, als bijvoorbeeld een illustere, gereformeerde tijdgenoot als Romeyn de Hooghe? De Hooghe schetst in *Hieroglyphica Of Merkebeelden Der Oude Volkeren, Nevens een omstandig Bericht van het Verval en voortkruypende Verbastering Der Godsdiensten Door verscheyde Eeuwen; en eyndelyk de Hervorming. Tot op deze Tyden toe vervolgt* (1735), juist van dat ogenschijnlijk ongebonden individualisme, wat ik zo graag ook als fenomeen van interne identiteit verhelderd had willen zien, zo omstreeks 1675 een nog steeds, karikaturaal en sleets beeld. Of moet ik mij misschien afvragen of we De Hooghe wel als een deviante factor in de Publieke Kerk kunnen beschouwen, omdat hij nog steeds de doopsgezinden portretteert als 'Van de Afvallige Hervorming'? Ik geef de auteur het citaat graag mee opdat hij er in ieder geval het eerste hoofdstuk van het tweede deel van deze geschiedenis, dat er absoluut moet komen, alvast mee kan openen. Het is een bijschrift bij een allegorische prent: (afgebeeld op de vorige pagina, red.).

S. Zijlstra, *Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopersen in de Nederlanden 1531-1675*. Uitgegeven door Uitgeverij Verloren, Hilversum en de Fryske Akademy, Leeuwarden. 544 pagina's, ISBN 90-6550-631-4, f 66,-.

* Piet Visser is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de nationale historische werkgroep 'Elitevorming onder doopsgezinden ten tijde van de Republiek'.

H.J. Keuningprijs voor Meindert Schroor

Op 19 november jl. ontving Meindert Schroor, eindredacteur van Fryslân, van het Veenkoloniaal Museum te Veendam de H.J. Keuningprijs voor zijn in 1999 verschenen boek *Stadstaat Groningen, De Groninger stadsrechten en buitenbezittingen 1612-2000*. Aanleiding voor het onderzoek vormde de opheffing van de stadsrechten, zoals vastgelegd in het rapport van de commissie Schenk uit 1970.

Naar de relaties tussen de stad Groningen en haar bezittingen in de Ommelanden, en dan met name in de Veenkoloniën, is al veel vaker onderzoek gedaan. Volgens de jury is het onderzoek van Schroor vernieuwend, omdat hij met 'stadse' ogen de verhoudingen heeft bestudeerd. Niet de onderdrukte Veenkoloniën vormen het uitgangspunt maar de stad. Dit biedt verrassende gezichtspunten en nieuwe inzichten, waarmee bestaande theorieën over ondermeer de ruimtelijke ontwikkelingen in de veenbezittingen verder uitgediept kunnen worden. Een van die nieuwe inzichten is dat de stad Groningen aan het begin van de zeventiende eeuw absoluut niet traag was in het ontwikkelen van haar macht. De opkomende veenexploitanten konden inderdaad rustig hun gang gaan, maar werden nauwkeurig in de gaten gehouden zodat de stadsbestuurders op het juiste moment hun slag konden slaan. De resultaten daarvan zijn bekend: Groningen groeide uit tot een projectontwikkelaar van formaat, die eigenaar was van grond en infrastructuur en daarnaast de politieke en juridische macht in handen had. *Stadstaat Groningen* biedt de geïnteresseerde lezer een overzichtelijke reis door een bijzonder verleden, waarin een stad zich wist te ontwikkelen tot de grootste private landeigenaar in Nederland en daarnaast ook nog lange tijd de publieke macht vormde.

De H.J. Keuningprijs wordt eens in de twee jaar uitgereikt aan de beste wetenschappelijke publicatie met betrekking tot de Groninger Veenkoloniën.

Een loodgieterij van de Friese Admiraliteit

Gerard van der Heide en Meindert Schroor*

De Friese Admiraliteit werd in 1644 van Dokkum naar het gunstiger gelegen Harlingen verplaatst. Daar zetelde het tiental raden dat de leiding van en het toezicht op deze marine van Friesland, Stad & Lande en Drenthe had. Aan de Zuiderhaven in de Friese havenstad stonden 's Lands (Marine)werf met daartegenover het in 1771 afgebrande 's Lands Magazijn. De Raden ter Admiraliteit verbleven aan het Havenplein in logement Leeuwenburg, terwijl er tegenover het Comptoir der Convooien en Licenten (in- en uitvoerrechten) gevestigd was. Naast deze gebouwen, die dienden voor het uitoefenen van de voornaamste taken van de Admiraliteit als zeemacht en douane-instantie, had de Admiraliteit een gevangenhuis ('s Lands Gewaldige) aan de Schritsen en voorts nog enkele pakhuizen voor scheepsbehoeften en een geschutwerf. Minder bekend is het feit dat de Admiraliteit in het naburige Franeker tijdens de jaren 1760-1785 een fabriek voor militair lood onderhield. Een aantal pakhuizen aan de Harlingerweg in de Academiestad herinnert ook thans nog aan deze onderneming, waarin de befaamde hoogleraar Petrus Gilles Camper (1722-1789) een cruciale rol lijkt te hebben gespeeld.

Van Dokkum naar Harlingen

In de geschiedschrijving steekt de Friese Admiraliteit mager af bij haar in 1597 ingestelde zustercolleges, de Admiraliteiten van Zeeland, de Maze, Amsterdam en Westfriesland/Noorderkwartier. In de ruim twee eeuwen

van haar bestaan bleef zij veruit de kleinste onder de vijf. Haar geschiedenis is bovendien een van onderlinge twisten tussen de noordelijke gewesten, conflicten met de Staten-Generaal, geldgebrek, rampen en andere tegenslagen. Het ging al meteen mis met de

vestigingsplaats. Dit was aanvankelijk het weliswaar centraal in Noord-Nederland gelegen Dokkum, maar deze noordelijkste Friese stad lag echter ver landinwaarts en beschikte nauwelijks over havenfaciliteiten. De weg naar zee was bovendien smal en steeds onderhevig aan verzanding. De Staten van Friesland drongen dan ook al zeven jaar na de vestiging van het college in Dokkum (1603) aan op de verplaatsing ervan naar Harlingen. Lange tijd verzetten vooral de Staten van Stad Groningen en Ommelanden zich tegen zo'n maatregel, bevreesd als ze waren door de toenemende afstand aan invloed te verliezen.

De overplaatsing naar Harlingen werkte meteen, het aantal en de omvang van de uitgeruste oorlogsschepen nam toe van gemiddeld vier schepen met ten hoogste zestien stukken per schip naar tien - waarvan de beide grootste 38 stukken telden - van de 132 oorlogsbodems die de Republiek in 1653 uit-

De molen bij de Westerpoort werd in 1759 afgebroken. (foto: collectie Gerard van der Heide)

rustte. De Friese schepen konden in de jaren van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1666), de gloriejaren van de zee-macht der Republiek, volgens J.C. de Jonge (1835) 'onder de schoonste, best gewapende en uitmuntendst bemande van 's Lands vloot gerekend worden'. Het was tijdens deze oorlog dat de bekendste Friese vlootvoogden, de luitenant-admiraals Auke Stellingwerff en Tsjerk Hiddes de Vries het leven lieten. Een van de zeven eskaders werd destijds door Stellingwerff aangevoerd: 18 schepen, waaronder één brander, met 700 stukken en ruim 3.100 koppen.

Tegenslagen

Vanaf de Derde Engelse Oorlog raakte de Friese Admiraliteit in verval, waarbij in de eerste helft van de achttiende eeuw het dieptepunt werd bereikt. Gedurende lange tijd rustte de Admiraliteit geen schepen uit en bracht Friesland nauwelijks meer dan één negende van de verschuldigde gelden op, terwijl Stad en Lande zich zelfs geheel aan zijn financiële verplichting onttrok. In 1771 - toen de Admiraliteit vier schepen onder zeil had - brandde 's Lands Magazyn aan de Zuiderhaven af. Pakhuizen, magazijnen, maar ook de waardevolle archieven werden daarbij een prooi van de vlammen. Gedurende de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) ont-plooidde de Friese Admiraliteit opnieuw een ongekende activiteit. De werf werd uitgebreid van één tot vier hellingen, de Zuiderhaven werd in 1782 geslat (uitgediept) en er werd een groot aantal schepen gebouwd en uitgerust. Maar de opdracht van de Staten-Generaal aan de Harlinger admiraliteit om als geschenk aan de Franse koning twee grote lineschepen van ieder 74 stukken te bouwen was letterlijk boven de maat. De schepen waren vrijwel voltooid toen bleek dat de havenbruggen te smal waren en de buitenhaven te ondiep. Ze zouden de haven pas in 1792 als sloophout verlaten.

Geraas der ovens

Na een lange periode van rust werd in 1758 na jaren opnieuw een schip uitgereed. In het jaar daarop verhoogden de Staten van Friesland de belasting op koffie en thee om met de andere admiraliteiten een buitengewone equipage voor 25 linie- en fregatschepen te bekostigen ter bescherming van de koop-handel en de zeevaart. In deze periode van verhoogde activiteit richtte de Franeker koopman Jan Boutsz junior

zich op 10 september 1759 tot het stadsbestuur van Franeker met de mededeling dat hij bereid was een afbraak-bod te doen op het voormalige mole-naarshuis, de arbeiderswoning en de opslagschuur die stonden op het terrein tussen de twee Wester- of Harlingerpoorten nabij het Vliet. Daarbij verzocht Boutsz tevens om zowel de grond als het daarbij horende erf tegen een jaarlijkse eeuwige rente te pachten van de stad. Hij meldde ook van plan te zijn ter plekke een fabriek te bouwen waarin militair lood gegoten kon worden ten behoeve van de Admiraliteit te Harlingen. Na overleg van de leden der vroedschap met de magistraat werd op 12 januari 1760 positief beslist en kocht Jan Boutsz het drietal huizen voor een totaalbedrag van 300 caroliguldens. De jaarlijkse huurpacht van de grond bedroeg vier caroliguldens. Hij moest er wel zorg voor dragen dat 'voorbij gaande paarden noch door het geraas der ovens noch door het vuur verschrikken konden'. Ook moest hij er op letten dat alle materialen goed afgeschermd zouden worden en overall 'paal en perk' gesteld werd. Alle schade en onderhoud aan de wallen en straat was voor rekening van Jan Boutsz. Wanneer de fabriek ophield met bestaan moest de grond wederom worden ontmijnd en opgeleverd worden in de staat zoals die voordien was. Daarmee zou Franeker, dat vanouds eigenaar was van dit militaire grond-domein als onderdeel van de stadsvesten, het geheel weer in bezit kunnen nemen. Hierop aansluitend wist Jan Boutsz ook het octrooi van de Staten en permissie van het Hof van Friesland te verkrijgen. Het is opmerkelijk dat zowel in de Statenstukken als in de Hofprotocollen geen gewag wordt gemaakt van een loodgieterij ten behoeve van de Admiraliteit. Het octrooi werd voor een periode van vijftien jaren verleend en 'omtrent de betaling der impositie op de turf en brandhout soude gehandeld worden egaal met de steenbacker en soutsieders, mits hij suppliant gehouden zij, het plat lood en de looden piepen te leveren in de gewoone qualiteit, en volgens de ordinaris prijs'.

Camper

Ten tijde van zijn aanvraag woonde Jan Boutsz nog maar pas in Franeker. Hij was in 1737 te Nijmegen geboren en had vermoedelijk zijn fortuin gemaakt in Amsterdam. Hoe zijn carrière in Amsterdam is verlopen, is onbekend,

maar wel lijkt duidelijk dat Boutsz nauwe banden onderhield met een financieel en politiek netwerk dat de Admiraliteitswerven van zowel Amsterdam als Harlingen omspande. De Amsterdamse werf kende een aantal Franeker aandeelhouders, waaronder de befaamde en wellicht meest universele geleerde die Nederland ooit heeft voortgebracht, Petrus Camper (1722-1789). Camper had enige jaren daarvoor zijn Franeker leerstoel in de wijsbegeerte, anatomie en chirurgie ingeruild voor een soortgelijke post aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre (1755-1761). Hij bleef echter sterke banden onderhouden met het Friese Athene, mede dankzij zijn zomerse verblijven op Klein Lankum. Daar was hij in eerste instantie terecht gekomen als behandelend arts van de eigenaar, de Harlinger burgemeester Doede Johannes Vosma. Na het overlijden van Vosma, was Camper in 1756 met diens weduwe, Johanna Louisa Bourboom, een Leeuwarder burgemeestersdochter, gehuwd en zo in het bezit gekomen van de buitenplaats 'Klein Lankum'. Op dit buiten, één kilometer buiten de Wester- of Harlingerpoort gelegen, vestigde hij zich voor het eerst permanent in 1760 om zich aldaar drie jaar lang als 'Privatgelehrter' (*Professor honorarius*) aan de wetenschap en - uiterst ambitieus en veelzijdig als hij was - aan talloze andere zaken te wijden. Hij beijverde zich onder meer voor een uitbreiding van de Admiraliteitswerf in Harlingen en hij staat er om bekend een nagenoeg ongebreidelde belangstelling te hebben gehad voor wetenschappelijke en technische experimenten. Wellicht vielen Camper, zowel de technische en ondernemende kwaliteiten van Boutsz op als de financiële en politieke mogelijkheden voor de stichting van een militaire loodgieterij. Camper, die al in 1756 lid van het college der Admiraliteit van Friesland was, trad omstreeks die tijd als waarnemer op voor de zieke convooimeester Taco Sloterdijk. Het ligt tevens voor de hand te veronderstellen dat de buurman van Camper, mr Ernst Wilhelm van Wijdenbrug, als advocaat-fiscaal in het college van de Friese Admiraliteit, bij deze zaak betrokken was. Ook hij had aandelen in de Amsterdamse werf en financiële belangen in de werf te Harlingen. Toen Boutsz zich op 22 oktober 1758 metterwoon in Franeker vestigde was hij reeds een welgesteld man. Hij nam

Pakhuisen aan de Harlingerweg te Franeker. De foto is gemaakt op 30 augustus 1931. (foto: collectie Gerard van der Velde)

zijn intrek in een huis dat eigendom was van zijn vrouw Johanna. Zij had het huis testamentair van wijlen haar eerste man verkregen. Later vererfde het huis op Adrianus Gilles, de oudste zoon van Petrus Camper. Hij was zowel drossaard van Eindhoven als gecommiteerde ten landsdage. Jan Boutsz trad later op als zaakwaarnemer voor Adriaan Gilles Camper wegens diens regelmatige verblijf elders, onder andere in Turkije en Egypte. Ook voor Daniël van Sloterdijk, griffier van het College der Admiraliteit in Friesland en vader van eerdergenoemde Taco, vervulde hij soortgelijke taken. Boutsz trouwde op 10 juni 1759 in Franeker met de eveneens welgestelde Anna Ydema. Het zullen dergelijke uitstekende contacten zijn geweest die het mogelijk maakten dat hij binnen een week na zijn verzoek aan het Franeker stadsbestuur het burgerschap van die stad verwierf.

Molenkwestie

Om aan de slag te kunnen moesten eerst de bestaande opstallen worden gesloopt. De molen was al eerder (26 januari 1759) door de stad aangekocht en gesloopt. De sloop van deze Westermolen houdt wellicht verband met een kwestie die de gemoederen in Franeker in de jaren daarvoor bezighield. In 1757 hadden de molenaars van de Wester- en Noordermolens de Oostermolen aangekocht met het doel deze af te breken. De zaak was aan het rollen geraakt toen de molenaars protesteerden tegen een verhoging van een stedelijke omslag over het gemaal. Op hun beurt hadden de Franeker bakkers tegen het voornemen van de molenaars geprotesteerd en daarbij de magistraat aan hun zijde

gevonden. Het Hof van Friesland verleende niettemin consent op de sloop. Uiteindelijk werd een compromis gevonden en in het Oosterravelijn een veel grotere (in 1903 afgebrande) stenen molen gebouwd, waartoe onder meer sloopmateriaal van de Westermolen werd gebruikt. De resterende panden werden korte tijd verhuurd aan de stadsarmenvoogden die er een garenspinnerij in vestigden. Door de kennelijk snel opgekomen plannen voor een loodgieterij moesten ze nu naar een ander bedrijfspand omzien. Dat had, vanwege het geldgebrek van de armenvoogden, nogal wat voeten in de aarde. Het belang van de loodgieterij was blijkbaar zo groot dat de vroedschap de 500 Caroliguldens voor de aankoop van een nieuw armenhuis aan het Zuiderbolwerk voorschoot.

De fabriek

In de zomer van 1760 werd begonnen met het afgraven van de westelijke molenpolle. De grond werd gebruikt voor het opvullen en egaliseren van de voormalige slotvijver van het in 1713 gesloopte Sjaerdemaslot, destijds en thans bekend als het land van Nicolaas Uldrich Sioek (Sjûkelân), herbergier in het Heerenlogement. Door het gewicht van het fundament van het voormalige kasteel zakte de grond steeds weg en liep het gewas bij regenval onder water. Nicolaas Sioek had daar al enkele malen over geklaagd bij de magistraat van Franeker. De bouw van de fabriek begon in september 1760 en de totale bouwkosten bedroegen 1.364 caroliguldens. Het geheel bestond uit drie verdiepingen. De gieterij was op de begane grond gevestigd, de geweermakerij op de eerste

verdieping en de opslag en het magazijn bevonden zich op de tweede verdieping. De fabriek werd op 1 juli 1761 in gebruik genomen. Wel was met het stadsbestuur overeen gekomen dat een deel van de arbeiders uit Franeker afkomstig moest zijn en dat Franeker schippers betrokken werden bij het vervoer naar Harlingen. Als tegenprestatie eiste de admiraliteit het toezicht op de werkzaamheden. Voorts zou het vervoer door personeel van de admiraliteit worden verzorgd, waarbij de admiraliteitsopzichter alle vrijheid zou krijgen om de werken en materialen te controleren. Ten oosten van de fabriek liet Jan Boutsz een fraai woonhuis bouwen en een even fraai hof aanleggen. Tot het geheel behoorde ook een wagenhuis met paardenstalling. Ten westen van de gieterij werd een insteekhaven gegraven met ruime kaden en een bok. De militaire loodgieterij werd op 1 december 1785 gesloten, waarbij de sluiting ongetwijfeld verband hield met het dichtdraaien van de geldkraan na afloop van de Vierde Engelse Oorlog. De fabriek werd schoon gemaakt en als pakhuis verhuurd aan Sijbren Klases Bakker.

Herbouwd

Op 14 februari 1787, ruim veertien maanden nadat de loodgieterij zijn poorten sloot, verkocht Jan Boutsz het complex aan de graanhandelaar Johannes Tjerks en diens echtgenote Pietje Pieters Posthumus. Boutsz was destijds (en tot 1797) vendumeester van de Admiraliteit, een baan die hij dankte aan Petrus Camper die op dat moment naast premier van Workum ook commissaris van de Friese Admiraliteit was. Op dezelfde dag ging het

woonhuis ten oosten van het pakhuis van de hand aan de gortmaker Berend Jans Mulder. Deze liet het jaar daarop een gortmakerij ten oosten van zijn huis bouwen, maar omdat hij zich moest houden aan de wettelijke bepaling van vrije doorgang tussen zijn gortmakerij en de vaart werd deze iets korter dan het ten westen ervan gelegen pakhuis. Ook de gortmakerij werd naderhand een pakhuis en uiteindelijk in 1910 tezamen met de woonhuisjes ten oosten ervan afgebroken. In het jaar daarna werd het huidige pakhuis met de huizen ten oosten ervan opgetrokken. Verder verkocht Boutsz op die dag in februari 1787 een deel van de hof ten oosten en de kade met het haventje ten westen van de voormalige loodgieterij aan Geert Harmens Lenting, een lid van de vroedschap van Franeker.

Enkele jaren na de totstandkoming van de loodgieterij verrees zijn bouwkundige pendant op het zogeheten Eilandje bij de Westerpoort. Op 20 april 1764 kregen de kooplieden Pieter Sannes en Johannes Doijes permissie van het stadsbestuur om op deze plek een pakhuis te bouwen. Dit pakhuis werd een kopie van de in 1760 gebouwde loodgieterij van Jan Boutsz. Het werd in 1858 afgebroken en achter het woonhuis, tussen de voormalige loodgieterij en gortmakerij weer opgebouwd. Na de verplaatsing van het pakhuis kon het Eilandje in 1859 worden afgegraven.

Netwerken

Jan Bouts werd 63 jaar. Hij overleed op 8 juli 1799 en werd begraven in de Franeker Martinikerk bij zijn drie jaar daarvoor overleden vrouw Anna Ydema. De in Amsterdam opgebouwde contacten met Camper en andere Franeker notabelen, verklaren ons inziens de betrekkelijk snelle wijze waarop Boutsz kort na zijn aankomst in Franeker tot zaken kon komen. De thans bekende feiten rondom Boutsz onderneming wijzen op zijn minst in de richting van een nauwe betrokkenheid van Boutsz bij een zakelijk en politiek netwerk dat zich ver buiten de Academiestad uitstrekte. En daarmee lijkt eveneens een nieuwe dimensie te kunnen worden toegevoegd aan het reeds zeer veelzijdige activiteitspectrum van Petrus Camper.

** Gerard van de Heide is lokaal-historicus te Franeker.*

In memoriam mevrouw Zadoks-Josephus Jitta

Op 30 mei van dit jaar overleed mevrouw professor dr A.N. Zadoks-Josephus Jitta op 95-jarige leeftijd te Amsterdam. Zij was emerita-hoogleraar klassieke archeologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen en Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Mevrouw Zadoks, geboren in een vooraanstaand Amsterdams Joods geslacht, studeerde archeologie in Leiden en Amsterdam waar zij in 1932 promoveerde. Daarna bleef ze publiceren waarbij in 1935 de aandacht viel op het onderzoek 'Antieke cultuur in beeld', hetgeen een verademing betekende in de tot dan toe gebruikelijke dorre onderwijsstof. In de oorlogsjaren, waarin haar man – de jurist mr C. Zadoks – het leven liet, moest zij onderduiken op een adres in Amsterdam. Haar zoon dook onder in Steggerda. Niettemin bleef ze actief en onder de naam mevrouw Van Vuren bestudeerde ze onder andere V.O.C.-archieven en verschenen tot 1942 nog een aantal publicaties van haar. Van 1948 tot 1962 was zij conservator bij het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag. Tal van schrifturen van haar hand zagen het licht waaruit blijkt dat zij – hoewel haar liefde uitging naar de vroege numismatiek en de klassieke cultuur - grote belangstelling had voor latere uitingen van de westerse kunst. Zo schreef zij onder meer over Hildo Krop (1934), over een stuk Amsterdams zilver in Ierland (1980) en besprak ze nieuwe museumrichtingen. Haar grote belezenheid bleek onder andere uit de nog tot 1987 verschenen recensies over vele wetenschappelijke boekwerken en artikelen en haar scherpzinnige opmerkingen.

In 1954 werd mevrouw Zadoks docente in Groningen, in 1956 gevolgd door een professoraat. De Klassieke Archeologie nam in die tijd nog een ondergeschikte plaats in ten opzichte van de andere archeologische disciplines. Maar onder haar enthousiasme en ijzeren werklust wist ze dat al snel te veranderen. Toen ze in 1975 met emiritaat ging was het Klassiek Instituut uitgegroeid tot een volwaardige loot van 'Groningen'.

Mevrouw Zadoks was geen archeoloog met de spade. Wel was ze zeer geïnteresseerd in opgravingen en bezocht zij vele malen de arbeidsvelden. Na haar emiritaat bleef ze doorgaan met studeren, reizen en beschrijven. Haar overlijden betekent het verlies van een Klassiek Archeoloog 'pur sang'.

G. Elzinga

Jaarvergadering

Op woensdag **28 februari 2001** houdt de Stichting Vrienden van de Provinciale Bibliotheek van Friesland haar jaarvergadering. Bij die gelegenheid zal het Vriendengeschenk ter herinnering aan de verbouw van de PB worden aangeboden. Naast huishoudelijke zaken verzorgt de heer J.A. Brongers een lezing over de belevenissen en bekentenissen van een boekensneuper.

Het programma begint om 19.30 uur en eindigt om 22.00 uur in het gebouw van de PB. De toegang is gratis. Wij hopen dat deze avond veel nieuwe Vrienden zal opleveren.

J.G. Raven

Âldfryske hânskriften

Yn de Provinsjale Biblioteek te Ljouwert is oant 29 desimber 2000 in útstalling fan âldfryske hânskriften mei de foarste printingen fan âldfryske rjochtsteksten en in stikmannich Ommelanner hânskriften. De tagong is fergees.

In ûnbekend Frysk fers fan Dirk Troelstra

Tineke Steenmeijer-Wielenga

Dirk Troelstra (1870-1902), de tsien jier jongere broer fan Piter Jelles, is benammen bekend bleaun as dichter fan sosjalistyske striidfersen. Piter Jelles hat by syn lêste besite oan syn broer yn Arco (Tirol) de kopij fan de bondel *Meigave voor het Nederlandsche proletariaat Verzen van Dirk Troelstra* mei werom nommen om dy yn Nederlân besorgje te litten. It boekje ferskynde yn 1902 noch krekt foar it ferstjerren fan de dichter en waard yn 1922 op 'e nij útjûn, no mei in portret fan Dirk en in foaropwurd fan de hân fan syn broer. Der steane gedichten yn en lieten. Guon op bekende wizen, mar ek teksten dy't troch de frou fan Dirk Troelstra, Sylvie Troelstra-de Vries, op muzyk set binne, lykas it ferneamde 'Aan de strijders'.

Piter en Dirk Troelstra yn 1883 (foto: FLMD)

Oplieding en wurksumheden

Yn folle dingen hat Dirk syn âldere broer neifolge, mar oarsom as Piter hat hy earst in tal jierren it Ljouwerter gymnasium besocht en letter de ryks-h.b.s., dêr't er neffens it skoalle-argyf yn septimber 1887 ynskreaun waard foar de tredde klasse. Hy hat ek oan 'e h.b.s. gjin eineksamen dien, mar waard, doe't syn learen ek oan dy twadde middelbere skoalle gjin sukses blik, troch syn heit op dy syn kantoar yn oplieding nommen foar de belêstingsjinst. Likemin as Pieter hie Dirk dêr aardichheid oan. Hy woe mei syn literêre oanlis leaver yn 'e letteren studearje. Doe't er sakke wie foar it 'surnumerairsexamen' mocht er úteinlik - nei't syn âldere broer foar him yn 'e pleit gien wie - dochs noch nei Grins ta om MO-Dútsk te dwaan. Yn 1893 wenne er foar syn stúdzje in skofleng yn München en waard dêr ûnder ynfloed fan de redakteuren fan de *Münchener Post* sosjaal-demokraat. Wer werom yn it heitelân sette er him yn foar de beweging, dêr't Piter al earder foar keazen hie. Dêrmei ferspile Dirk neffens syn oplieder, professor Symons, de kâns op in beneaming as learaar oan in middelbere skoalle en syn heit wegere doe fierder him it studearjen finansjeel mooglik te meitsjen. De jongste soan sette ôf nei Berlyn om dêr te besykjen mei lesjaan en sjoernalistyk wurk syn brea te fertsjinjen.

Wurk

Dirk Troelstra hat net in tige produktif skriuwer west. Net yn syn Ljouwerter tiid, net yn de jierren fan syn stúdzje en ek letter net. Syn publikaasjes yn it Frysk binne maklik op de fingers fan twa hannen te tellen. Yn jiergong 1888 fan *Swanneblommen*, it 'jierboekje fen it

Selskip foar Fryske Tael- en Skriftenkennis' stiet in oerset ferhaal ('Oarre-mem') en yn de jiergongen 1889 en 1890 fan *For hûs en hiem*, it 'tiidskrift for it Fryske hûsgesin' ûnder redaksje fan P.J. Troelstra en T.E. Halbertsma, binne twaris twa fersen fan him opnommen: 'Nije krêft', 'Sinter Klaes' (foar de bern), 'Myn lange strie' en 'Simmer-nachtswille'. Dan is der noch in yn 1886 útkommen boekje oer *Het Kaatsen*, dat Dirk Troelstra yn 'e mande mei H. van der Zee as 'secretarissen van de Leeuwarder Kaatsvereniging "Greate Hantsje"' gearstalde en dêr't er sels in keatsliet op de wize fan 'Fryslâns tael' oan bydroech, dat begjint mei: 'Jimmer wierne de âlde Friezen / Krêftich, flink en stoer en dreech'. Lykas Dirk oan it Fryske famyljeblêd fan syn broer meiwurke, hat er dat letter ek dien oan dy syn yn Utert útjûn propagandablêd *De Baanbreker*. Hy wie yn 1894 heal siik troch kjeldlijen en it min iten út Dútslân werom kommen en neidat er troch syn broer en skoan-suster yn Utert wer wat opwoutere wie, datselde jiers noch troude. Mei Sylvie hat er him doe yn Amersfoart nei wjen set, dêr't er in agintskip foar *De Baanbreker* iepene. Dat er dêr net allinne foar skreau, mar ek meiholpen hat om it blêd út te suteljen blykt út it fers 'Uit Zuid-Tirol' yn de bondel *Meigave*. Dêryn beskriuwt de dichter hoe't it ferskinen fan it sosjalistyske deiblêd *Il popolo* yn Trente foar him wie as in ljochtstriel yn it 'spinnenparadijs' dêr't oant dan ta grutgrûnbesitters en prys-ters de nearzige sfear fan bepaalden.

*'t Is of een frissche luchtstroom
Door al mijn leden gaat:
Of 'k in Utrecht loop te venten
Met De Baanbreker langs de straat.*

Yn 1896 - de kwaal (tbc) dêr't er jong oan weireitsje soe, hie him al iepenbie-re - skreau er noch in 'vlugschrift naar aanleiding van den eisch tot wederinvoering van den doodstraf' ûnder de titel *Van recht en doodstraf*. Mei in tal artikels yn de *Sozialistische Monatshefte* fan 1897 en in tal bydragen oan *De Kroniek* fan P.L. Tak heart dy brosjure ta syn opiniearjend wurk. Mear literêr wie noch syn ferbylding fan in dream fan syn heit yn *Het schootsvel* 'Dramatische episode uit den klassenstrijd' van 1900, in stik dat in kearmannich opfierd is troch arbeiderstoanielferientingen. Multatuli's *Vorstenschol*, dat er mei help fan Frau Emilie Ludwig (syn hospita) yn

it Dútsk oerset hat, ferskynde yn 1902 yn boekfoarm yn Leipzig. Dêrmei is it hiele oant no ta bekende oeuvre fan Dirk Jelles Troelstra neamd.

In ûnbekend gelegenheidsfers

Dizze simmer krige it Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum lykwols in fotokopy fan noch in Frysk fers. Dirk Troelstra hat it as 17-jierrige skreaun foar Neeltsje van der Meer út Marssum. Hy neamt har - tusken heakjes - 'Neeltsje van der Meulen' mei de namme fan har twadde heit en ûnder dy namme sil hja faaks ek wol bekend west hawwe yn it doarp, trochdat har eigen heit jong weirekke wie en har mem rillegau wer troude is mei Van der Meulen. Dirk Troelstra hat de jonge Neeltsje spyljen sjoen yn de Harmonie by in útfiering fan it Ljouwter Toanielselskip op 23 novimber 1887. Ek hjirmei folge er it foarbyld fan syn grutte broer, dy't

yn 'e *Leeuwarder Courant* fan 24 jannewaris 1882 ûnder de bekoaring fan it spul fan in Frânske aktrise yn deselde Harmonie syn 'Hommage à mademoiselle Agar' publisearre hie. Dirk brocht syn hulde wat beskiedener en mear streekrjocht yn in (net datearre) brief:

Eale Jiffer!

*It forfal, wêroan ús Fryske sprake
tsjindwirdich lyt, muoit my tiige.
Dêrom ek wier ik tiige op myn dré, do't
ik Jou sa heaf spyljen seach en it Frysk
sa swietlûdich fen Jou praeten hearde.
Ik hoopje dêrom net det Jou it my kwea
nimme scille, det ik disse lokwinsk oan
Jou útere hab.*

Jou tsjinner

D.J. Troelstra (hântekening)

Ljouwert.

Eale Jiffer!

*It forfal, wêroan ús Fryske
sprake tsjindwirdich lyt, muoit
my tiige. Dêrom ek wier ik
tiige op myn dré, do't ik Jou
sa heaf spyljen seach en it
Frysk sa swietlûdich fen Jou
praeten hearde.*

*Ik hoopje dêrom net det Jou
it my kwea nimme scille,
det ik disse lokwinsk oan
Jou útere hab.*

Jou tsjinner

D.J. Troelstra

Oan Jiffer Neeltsje van der Meulen to Marssum,
dy't sa moai for Tryntsje spile
op
Woansdei de 23ste fen Slachtmooanne
1887.

Memmetael! eale en krêftige sprake,
Styppe dyn tsjinner nou wêr mei dyn lûd!
Lit him besjunge mei sangen en klangen,
Fleurig de lokkichste spylster fen hjoed.

Ik seach Jou spyljen niis en hearde ek Jou sjongen
En tocht sa by my sels det 't nimmer better koe;
Natuer lei yn Jou dwaen; natuer lei yn Jou wêzen
Nea priisgje 'k Jou genich, ho jerne det ik woe.

Yn 't ein waerd it girdyn wêr yn 'e hichte litten
En hén! hwet sjoch ik dêr for myn forbylding stean?
Thalia selme is 't, Euterpe oan hjar siide
En dúdlik sjoch ik dêr, ho't hja nei Jou ta gean.
Hja sweve yn 'e loft, in goudglâns op 'e hierren,
En komme sûnder lûd Jou jimmer tichter nei;
Ik sjoch hja by Jou stean, - op 't selde amerye
Dêr fleane hân yn hân hja yn in wolk wêr wei.

Mar sjoch! dêr steane Jou, in blomkrâns op 'e holle,
Dy hiene hommels Jou de ljeave Múzen joun;
Hja selme achtsje Jou sa'n eareteiken wirdich,
De keninginne binn' Jou grif fen disse joûn!

Amsterdam!

Dêrnei folget it fers, dat foar safier't wy witte, hjirmei foar it
earst publisearre wurdt:

Oan Jiffer Neeltsje van der Meulen to Marssum, dy't sa moai
for Tryntsje spile op Woansdei de 23ste fen Slachtmooanne 1887.

Memmetael! eale en krêftige sprake,
Styppe dyn tsjinner nou wêr mei dyn lûd!
Lit him besjunge mei sangen en klangen,
Fleurig de lokkichste spylster fen hjoed.

Ik seach Jou spyljen niis en hearde ek Jou sjongen
En tocht sa by my sels det 't nimmer better koe;
Natuer lei yn Jou dwaen; natuer lei yn Jou wêzen
Nea priisgje 'k Jou genich, ho jerne det ik woe.

Yn 't ein waerd it girdyn wêr yn 'e hichte litten
En hén! hwet sjoch ik dêr for myn forbylding stean?
Thalia selme is 't, Euterpe oan hjar siide
En dúdlik sjoch ik dêr, ho't hja nei Jou ta gean.

Hja sweve yn 'e loft, in goudglâns op 'e hierren,
En komme sûnder lûd Jou jimmer tichter nei;
Ik sjoch hja by Jou stean, - op 't selde amerye
Dêr fleane hân yn hân hja yn in wolk wêr wei.

Mar sjoch! dêr steane Jou, in blomkrâns op 'e holle;
Dy hiene hommels Jou de ljeave Múzen joun;
Hja selme achtsje Jou sa'n eareteiken wirdich,
De keninginne binn' Jou grif fen disse joûn!

Kom! sjongfaem! kom nou oan myn siide
En styppe my 'ris tiige bêst!
Foardet wy Tryntsje lok ek winskken
Is foar ús hjir op ierd' nin rêst.

Swiet, Tryntsje litt' Jou sanghjes drjowe
Yn 't frêdge fen in fleur'ge joûn,
As 't sintsje yn it fiere Westen
Wêr foar Jou ynblau each ferdwoûn.

Moai, Tryntsje, binn' Jou goud'ne hierren;
De Múzenkrans wol wirdich nou!
Lyts, Tryntsje, is Jou aerdig mûlke,
Jou foetsjes binne núver gou.

In ideael fen 't Fryske famke, -
Sa, o Friesinne, neam ik Jou.
Ei, wiern' as Jou mar al ús frouljue
Den grif forgynge ús tael net gou.

Hawar! lit my Jou lok den winskje
Mei de eare dy't Jou kriigen niis.
Ei sjoch, - ik doch it troch dit ferske:
Nim oan de lokwinsk fen in Fries!

Dirk Jelles.

Kom! sjongfaem! kom nou oan myn siide
En styppe my 'ris tiige bêst!
Foardet wy Tryntsje lok ek winskken
Is foar ús hjir op ierd' nin rêst.

Swiet, Tryntsje litt' Jou sanghjes drjowe
Yn 't frêdge fen in fleur'ge joûn,
As 't sintsje yn it fiere Westen
Wêr foar Jou ynblau each ferdwoûn.

Moai, Tryntsje, binn' Jou goud'ne hierren;
De Múzenkrans wol wirdich nou!
Lyts, Tryntsje, is Jou aerdig mûlke,
Jou foetsjes binne núver gou.

In ideael fen 't Fryske famke, -
Sa, o Friesinne, neam ik Jou.
Ei, wiern' as Jou mar al ús frouljue
Den grif forgynge ús tael net gou.

Hawar! lit my Jou lok den winskje
Mei de eare dy't Jou kriigen niis.
Ei sjoch, - ik doch it troch dit ferske:
Nim oan de lokwinsk fen in Fries!

Dirk Jelles.

De toan en it boadskip mei syn ferhearliking fan de memmetaal as 'eale en krêftige sprake' en syn bewûndering foar it natuerlike yn dwaan en wêzen fan dy toanielspylster dy't foar de dichter sadwaande 'in ideael fen 't Fryske famke' belicheme, slute net allinne oan by Dirk Troelstra syn fers oer de keatsers fan 1886, mar ek by de poëzy fan Piter Jelles. Bygelyks by syn 'Sa docht in echt Frysk famke net' en 'Sil Fryslân Fryslân bliuwe?' beide fan 1880, dêr't er de hing nei frjemde sede en de Frânske moade yn feroardiele.

Neeltsje van der Meer

De toanielspylster dy't de jonge Dirk Troelstra ynspirearre ta syn gelegenheidsfers wie Neeltje Annes van der Meer, berne op in boerepleats yn Marssum op 7 febrewaris 1869. Hja troude yn Menaam op 30 augustus 1894 mei Jan Ymes Bosma en wenne dêrnei mei him op in pleats yn Mantgum. Neffens de spilerslist yn it argyf fan it yn 1881 oprjochte Ljouwter Toanielselskip hat Neeltsje fan 1886 oant en mei 1894 meispile en is hja yn 1895 âld-lid wurden. Har betankjen sil grif gearhingje mei har houlik, want yn de famylje giet noch it ferhaal, dat 'pake' der mar min oer koe, dat syn jonge frou troch har toanielspyljen safolle bewûnderers krige. Dat hja it oansjen ek hiel wol wurdich wie, docht net allinne bliken út it opteine fers fan Dirk Troelstra, mar ek út de hjirby ôfprinte foto, dêr't Neeltsje van der Meer opstiet as 'Romkje' yn it yn 1893 spile stik (klucht mei sang) *Twa is in pear* fan Tseard Velstra ('Wopke', dy't ek op 'e foto stiet, waard spile troch de bekende fotograaf H.J. Craiye). It stik dêr't Dirk Troelstra op 'e 23ste fan 'e slachtmoanne 1887 Neeltsje as 'Tryntsje' yn sjoen hat, moat *It pikelfleskfet* west hawwe, 'Blyspil mei Sang yn ien bidriuw' fan Velstra. It waard as neistikje spile by *De âlde baron* fan deselde skriuwer. Yn dat stik die hja ek mei yn de rol fan de faam Jeltsje. Itselde programma is op 27 novimber nochris yn Ljouwert útfierd yn de 'Schouwburg' (foar de Harmonie oer) foar de Vereeniging voor Volksbijeenkomsten, op 4 desimber yn Snits en op 18 desimber yn Harns.

Objektyf oardiel?

Oft Dirk Troelstra him betsoene litten hat fan Neeltsje har 'goud'ne hierren', har 'ynblau each', 'lyts aerdig mûlke' en 'foetsjes' dy't 'nûver gou' wiene of dat hja werklik in prestaasje delset hie

Neeltsje van der Meer en H.J. Craiye yn 1893 as Romkje en Wopke yn "Twa is in pear" (foto: FLMD).

as aktrise, falt min út te meitsjen. Fan de trije kranten dy't ik der op neislein haw, *Friesche Courant*, *Friesch Volksblad* en *Leeuwarder Courant*, joech allinne de lêste op 25 novimber 1887 in ferslach fan de útfiering. De resinsint priizget dêryn benammen de hear Velstra as skriuwer fan de beide (nije) stikken. Oer de spilers stiet der allinne: 'De opvoering was in handen van het Ljouwter Toanielselskip, en dit is vol-

doende om te bewijzen, dat zij aan bekwame vertolkers was toevertrouwd.' (...) 'De heer Velstra mag, dunkt ons, tevreden zijn, dat zijn werk aan zulke flinke krachten was toevertrouwd. Men zal het wel met ons eens zijn, dat krachten, welke niet boven het middelmatige staan, dit stuk niet zóo tot zijn recht zouden kunnen brengen.'

Net ien fan dy treflike krêften wurdt

mei namme neamd, spitigernôch. Dat wie ek gjin wizânsje by 'dilettanten'. Yndirekt hat Neeltsje van der Meer faaks letter noch al yn 'e krante in kompliment krigen foar har spyljen. Nei oanlieding fan de útfiering fan novimber 1890, doe't nei *Trou ef Untrou*, dêr't hja de faam 'Wobbel' yn spile ek op 'e nij *It Pikelfleskfet* brocht waard mei Neeltsje yn 'e rol fan 'Tryn', skreau de resinsint: 'Deze opvoering kan als geslaagd worden beschouwd: herhaaldelijk gaf het talrijk publiek uitbundige teekenen van bijval. Daar het hier een liefhebberijtooneel geldt, willen wij niet de verdiensten en tekortkomingen der verschillende medewerkers in het bijzonder nagaan en volstaan wij dus met de mededeling, dat sommige rollen, waaronder de meer ondergeschikte, uitnemend werden vertolkt. Waar eene vereeniging beschikt over jonge krachten als deze, behoeft zij niet bezorgd te zijn voor de toekomst.' Neeltsje van der Meer wie doe 21 jier.

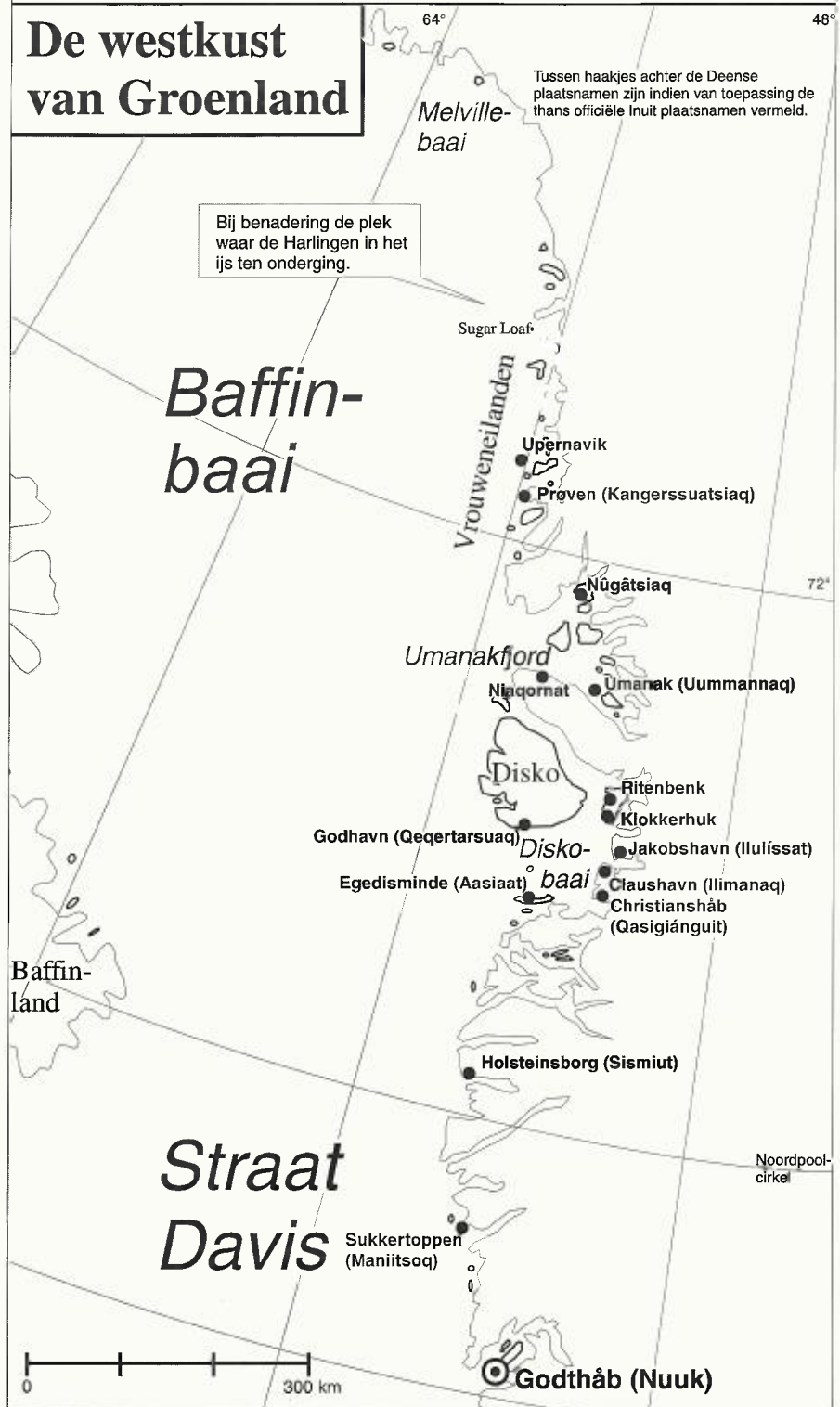
Beslút

Sa kin der in hiel ferhaal fêstknotte wurde oan ien brief mei bylage dy't yn in famylje bewarre bleaun is. Dêrmei krijt in stikje skiednis út it kulturele libben fan Fryslân yn de 19de ieu ynnien wat persoanliks en begjinne de feiten te libjen. It FMLD betanket de susters Schat, bernsbern fan Neeltsje van der Meer foar it bewarjen fan dit Troelstra-dokumint en foar it yn fotokopy oerdragen derfan oan it museum.

Rectificatie

Door een technisch mankement is er iets misgegaan bij het afdrukken van het kaartje op pagina 11 in de vorige aflevering. We drukken het hier nogmaals af (red.).

De westkust van Groenland

Mode op z'n Fries

Gieneke Arnolli*

"Zie daarnaast nu eens de figuur van de Friesin. Dat is een vorstin. Daar is de heerscheres. Zeker, ook hier is de natuurgebondenheid, maar dan natuurgebondenheid in de heerschappij over het leven. In dezen volksaard liggen al de wapens, die tot heerschappij kunnen voeren. Intellect en scherpzinnigheid, ironie en spot, kennis en wijsheid, vrijheidszin en zelfbeheersing". (F. van Thienen in: *Volk van Nederland*, Amsterdam, 1937, p. 29)

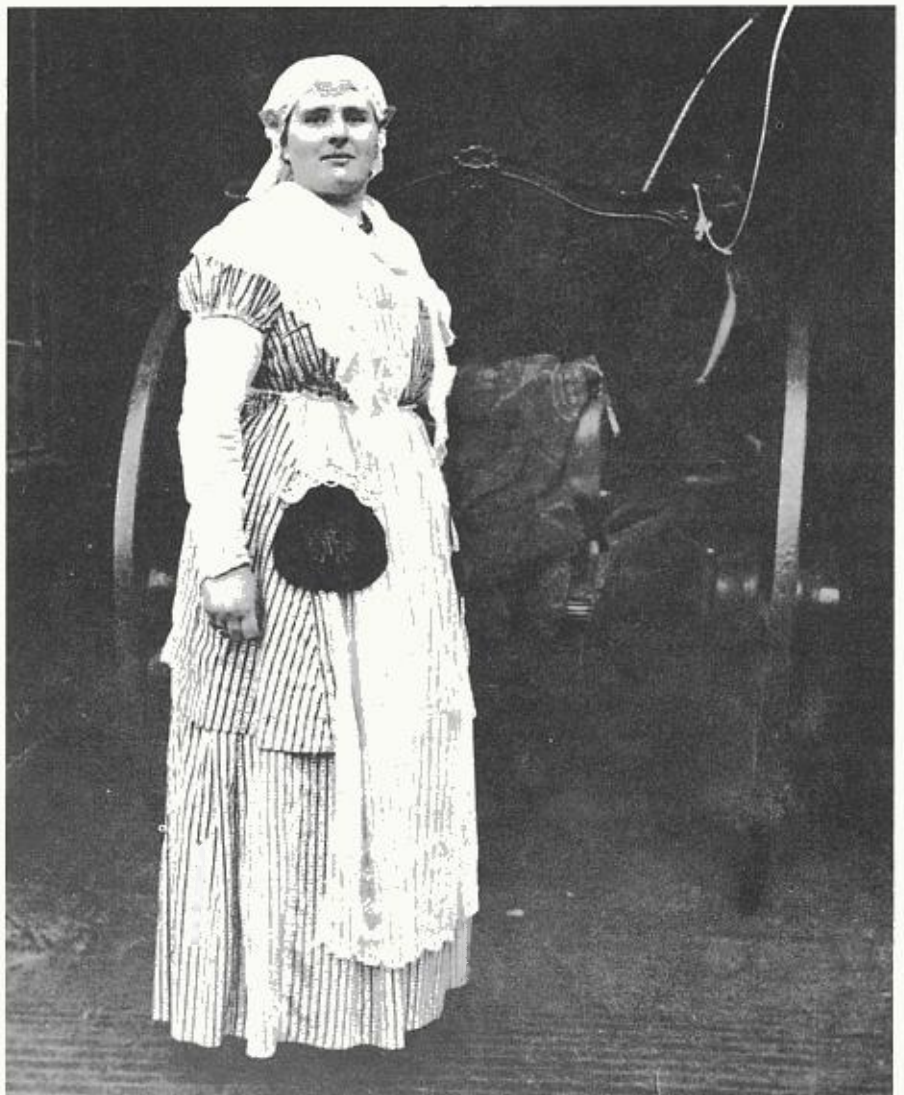
Algemeen bekend, in ieder geval in Friesland en in klederdrachtkringen, is het Fries kostuum met het brede gouden oorijzer onder een kanten floddermuts, een hooggesloten kostuum met schootjak en een lange wijde rok, met daarbij een driekante schouderdoek, de tipdoek en een schort. Dit kostuum is geïnspireerd op de mode-dracht van 1850-1860. Veel minder bekend is het 'nieuw Fries kostuum' dat in 1950 werd ontworpen door Jo Kars-Stienstra uit Leeuwarden. Omdat het precies vijftig jaar geleden is dat dit kostuum tot stand kwam is een paar jaren geleden besloten om in 2000 in het Fries Museum een tentoonstelling te wijden aan de Friese klederdracht.

Traditioneel

In oktober van 1950 vond een bijeenkomst plaats van de Europese Landbouwfederatie in Straatsburg. Het thema was: richtlijnen voor een plattelandscultuur. Als kernprobleem werd gesteld dat de naoorlogse tijd het platteland, ondanks voordelen op materieel gebied, weinig bood op het culturele vlak. Het advies van de Federatie aan het platteland luidde destijds dan ook: zoek, ontwikkel en versterk eigen levensvormen. Men vond dat naast handhaving van eigen taal, volksliederen, toneel, volksdans, enzovoort, het dragen van traditionele kleding aangepast aan de eigen tijd, in ere hersteld moest worden. Op dat moment werd 'traditionele kleding' in Friesland al ruim vijftig jaar niet meer als dagelijkse dracht gedragen. Na de Tweede Wereldoorlog waren er nog enkele oude boerinnen en 'gasthuisvrouwtjes' die dagelijks het oorijzer met of zonder floddermuts droegen. Daarbij droegen ze niet een jak en rok met tipdoek en schort maar een eenvoudige donkere 'oude-vrouwen-japon'. In andere delen van Nederland waar de

klederdracht was afgelegd, had men de kledingstukken en accessoires resoluut van de hand gedaan. In Friesland daarentegen bewaarde men de oude kledingstukken. Bij feestelijke gelegenheden kwam het Fries kostuum weer uit de kast. Men droeg wat men nog had en men improviseerde op grond van bestaande onderdelen de rest

erbij. En zo kon de kostuumdeskundige dr F. van Thienen in zijn artikel 'De Kleederdrachten' in het boek *Volk van Nederland* (Amsterdam 1937, p.156) na een beschouwing over de karakteristieke Friese hoofddracht schrijven: "De verdere kledij, zoals die door de Friezen thans nog wel bij bijzondere gelegenheden gedragen wordt, is geheel achttiend'eeuwsch van karakter: een lichtkleurig jak met langen schoot, een tullen of kanten omslagdoek en een kanten schort." Het Fries kostuum dat altijd de mode had gevolgd, was in de jaren dertig dus een allegaartje geworden van diverse kledingstijlen. De foto waarnaar in de

Friesche boerin, afgebeeld in *Volk van Nederland*, 1937 (foto: Fries Museum)

introductietekst wordt verwezen, is daarvan de beste illustratie.

Friesche Boerin

De Friese boerin zoals die in het artikel 'Het Nederlandsche Volkskarakter' door professor dr J. Waterink als een vorstin werd neergezet, droeg kostuumkundig gezien een vreemd samenraapsel. Zij heeft op de foto een bedrukt katoenen Empirekostuum uit circa 1810 aan, waarvan de taillelijn, die onder de borst zou moeten zitten over haar buste loopt. Een nieuwe taillelijn wordt gevormd door het schort, dat vermoedelijk omstreeks 1930 is gemaakt. Ze draagt daarbij een tipdoek met gerimpelde strook uit de Biedermeiertijd (1830-1850) en een beugeltas met ketting, die vermoedelijk na 1880 is gemaakt. De veel te korte floddermuts is ver over het voorhoofd getrokken en de voorhoofdsnaald is er pal in het midden onder geschoven, in plaats van links of rechts. Deze foto is één van een aantal dat omstreeks 1931 is gemaakt als illustratie bij het boek van C.K. Elout: *In Kleuren en Kleeren, Nederlandsche Volksdrachten*, uitgegeven door het Algemeen Handelsblad, waarin de artikelen eerder waren verschenen. Elout beschreef daarin het Friese kostuum: 'voor zooveel dit dan nog wel eens wordt aangetrokken bij wijze van vertooning....'. Het Fries kostuum was al met al een folkloristisch verkleedkostuum geworden en veel prentbriefkaarten uit die tijd laten dat ook zien. Vanuit deze situatie - enerzijds enkele oude vrouwen die nog traditioneel, maar niet indrukwekkend gekleed gingen, anderzijds een feestelijk maar ahistorisch folkloristisch kostuum - zou er volgens de Europese Landbouwfederatie een nieuw 'traditioneel' Fries kostuum in ere hersteld moeten worden.

Fleur en kracht

De behoefte aan een draagbaar nieuw Fries kostuum, waarin men zich als Fries kon presenteren op landelijke en internationale bijeenkomsten leefde al een tijdje bij de Friese plattelandsvrouwen. In heel Nederland was de belangstelling voor klederdrachten in 1948 aangewakkerd door de actie om een nieuwe collectie authentieke klederdrachten voor de aftredende koningin Wilhelmina samen te stellen. Koningin Wilhelmina had namelijk ter gelegenheid van haar troonsbestijging in 1898 een collectie van klederdrachten van

Ook door de Provinciale Staten van Friesland is dit aangevoeld, wat in 1961 bleek door het van meerderheidse aanschaffen van een aantal oud-Friese kostuums om deze bij feestelijke gelegenheden als costuma te dragen, zoals dat ook in de Scandinavische landen, in Tsjechoslowakije en vooral in Schotland nog werd gedaan. Het beeld is te Friesland is het Fries, de Mostal geweest, die in zijn geliefde Provincie 'la Mireille' verbleef als het symbool der liefhebbende van de oude vellen.

226

Bruidspaar in Nieuw Fries kostuum

Twee bruidsparen in Nieuw Fries kostuum, in D.J. van der Ven: Friesche Volksgebruiken weerspiegeld in Europese folklore, 1971 (foto: Fries Museum)

het Nederlandse volk (in het Stedelijk Museum te Amsterdam) cadeau gekregen. Deze collectie was bijeen gebleven en in 1918 overgebracht naar het pas opgerichte Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Maar tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn die kleding en accessoires vrijwel geheel verloren gegaan. In Leeuwarden was al in het voorjaar 1950 het 'Comité Nieuw Fries Costuum' opgericht onder de hoede van het Buro foar Culturele Saken. Daarin zaten onder meer J. Ypma-Wynia namens de Plattelandsvrouwen, G. Faber-Hornstra, directrice van het Coopmanshûs in Franeker, ontwerper Jo Kars-Stienstra en als enige man de architect Arjen Witteveen uit Leeuwarden. Jo Kars kreeg de opdracht een nieuw Fries kostuum te ontwerpen. Geen folklorekostuum, maar dagelijks te dragen kleding. Zij ging uit van de modelijn van 1950: een aangesloten jasje met slanke taille en een kuitlange uitwaaiierende zesbaans rok, de stijl van Dior's New Look. Inspiratie haalde zij uit de vele overgebleven achttiende-eeuwse modejakken van sits, waarvan ze het aangeknipste schootje met waaierplooien en de driekwart mouwen met figuurplooities bij de elleboog overnam. Op 21 september 1950 werden tien door het comité geselecteerde proefkostuums gepresenteerd in de Harmonie in Leeuwarden. De tweehonderd aanwezigen konden door middel van enquêteformulieren aangeven wat men ervan vond. Daaruit bleek dat 56 per-

sonen het prachtig vonden, 130 vrij goed tot zeer geslaagd, twaalf waren het niet eens met de grondvorm van het kostuum en twee aanwezigen vonden deze vorm van 'streekdracht' maar niets. In de Leeuwarder Courant van vrijdag 22 september 1950 uitte columnist Saskia (Rie van Rossum) zich onder de kop 'Eigen dracht is fleur en kracht' heel positief over het getoonde. In de slotzin gaf ze zelfs aan het nieuwe Friese kostuum tijdens haar lezingen in de provincie te zullen dragen. Het Fries Dagblad kopte: Friesche dracht oogst enthousiaste bijval. En volgens 'Grada', moderatedactrice van de NRC was het nieuwe Friese kostuum geen 'dracht', maar specifiek Friese 'mode'. Zij realiseerde zich niet dat er in Friesland, behalve in Hindeloopen en omgeving, nooit sprake was geweest van een klederdracht waarbij eeuwenoude elementen in een kostuum werden overgeleverd. Friezinnen volgden ook in de achttiende- en negentiende eeuw de heersende internationale mode met als eigen toevoeging de karakteristieke hoofddracht.

Knippatronen

Van het meest gewaardeerde kostuum werd een knippatroon in maat 38 tot en met 48 in de handel gebracht tegen de lage prijs van f 1,25. In april 1951 waren al vijfhonderd patronen verkocht. Veel belangstelling bestond er bij Friese vrouwen die gingen emigreren of al geëmigreerd waren. Hoewel het een uitstekend draagbaar en (zon-

Friezin afkomstig uit de stad, volgens C.K. Elout: In Kleuren en Kleeren, 1931 (foto: Fries Museum)

der tipdoek en schort) modieus pakje was, werd het in Friesland vooral voor speciale gelegenheden gebruikt. Als uitgaanskleding werd het kostuum van (kunst)zijde gemaakt, waarbij vaak een antieke tipdoek en sieraden werden gedragen. Ook zijn verschillende vrouwen in het Nieuw-Fries getrouwd, al was dat kennelijk zo uniek dat het Fries Landbouwblad in 1954 en 1956 een foto plaatste van een bruidspaar. De bekende vooroorlogse volkskundige D.J. van der Ven gebruikte deze foto's opnieuw in zijn *Friese Volksgebruiken weerspiegeld in Europese folklore* (Bergen, 1971). Overigens, voor een lezer van *Het Bureau* van Voskuil zijn de in dit artikel genoemde boeken uitermate curieus. Dagelijks werd het Nieuw Fries kostuum gedragen door de winkelmeisjes van schoenenzaak Ket op de Nieuwestad in Leeuwarden en ook het personeel van kledingzaak Berkemeijer op de Dracht in Heerenveen werd in dit kostuum gefotografeerd. Mevrouw K. Greidanus-Keizer uit Marrum creëerde een 'Friese traditie' door de leerlingen van haar modevak-school van 1951 tot 1956 in Utrecht examen te laten doen in door hen zelf vervaardigde Nieuw-Friese kostuums. Aan die traditie kwam een eind doordat zij in 1956 overleed. In 1952 had Jo Kars er een mannenkostuum bij ontworpen met een niet te wijde pofbroek, een kraagloze jas en geborduurd vest en dasje. Dat was vooral op verzoek van de groepen, die in dit

nieuwe kostuum wilden dansen. De Leeuwarder Volksdansvereniging stak zich in 1959 in het Nieuw Fries en de zesbaansrok was toen geheel volgens de mode vervangen door een wijde rimpelrok. Ook de jonge Ljouwerter Folksdouners lieten Jo Kars in 1960 een aangepast kostuum maken, zonder het in hun ogen tuttige schortje en kapje. Zij hebben daar tot 1972 in gedanst. De Burgumer Folksdounsploech danst in 2000 als enige groep nog steeds in het 'nieuwe' Fries Kostuum. Het bekendst echter werd het kostuum in Friesland doordat het theatergezelschap van Tetman en Jarich de Vries vanaf 1952 er in ging optreden. Ook op de 'Frisiana', de grote tentoonstelling over Friesland die in 1963 in Leeuwarden werd gehouden, liepen alle jonge gastvrouwen nog in het Nieuw Fries kostuum. Zij waren de moderne tegenhanger van de verschillende stadia van het historische Friese kostuum, die in vijf stijlkamers te zien waren.

Teloorgang?

In het kader van Simmer 2000 verscheen in de speciale Simmerkrant een artikelje onder de kop "Nieuw Fries kostuum had de tijd niet mee". Sytse Singelsma schreef daarin dat het kostuum een folkloristisch curiosum bleef, maar zoals bekend is iedere mode tweemaal belachelijk: eenmaal als deze begint en eenmaal als deze afgelopen is. Voor een modekostuum heeft het in 1950 geïntroduceerde pakje het echter opmerkelijk lang uitgehouden. Er is in Friesland nooit sprake geweest van klederdracht en het was ook niet de bedoeling van het comité dat dit nieuwe Friese kostuum zou verstarren tot een stereotiep kostuum. De tijd van streekgebonden klederdrachten was na de oorlog echter voorbij. Andere groepsgebonden kleding nam het in de jaren vijftig over: zie naar de jongeren met de eigen mode voor 'tieners en twens', de rock 'n roll en in de jaren zestig de hippie-mode. En sinds eind jaren zestig wordt de mode ook niet meer uitsluitend door modeontwerpers bepaald. Iedereen kan zich op allerlei manieren volgens veel verschillende stijlen kleden. De kledingkeuze is veel individueller geworden. Toen eind jaren vijftig de economische omstandigheden gunstiger werden en vrijwel alle beppes die nog een oorijzer droegen waren overleden, koos men voor folkloristi-

sche activiteiten liever het oude Friese kostuum uit de periode 1850-1860. Dan kon men tenminste de oude erfstukken opnieuw gebruiken. Het nieuw Fries kostuum werd zo een historisch kostuum. In de textielcollectie van het Fries Museum en in andere musea in Friesland worden daarom diverse voorbeelden van het Nieuw Fries kostuum bewaard.

Mode op z'n Fries

In de textielzaal van het Fries Museum met een jaarlijks wisselende opstelling zijn momenteel ruim veertig Friese kostuums tentoongesteld, van 1760 tot 1960. Het nieuwe Friese kostuum uit de periode 1950-1960 is telkens in groepjes opgesteld tussen de bekende kostuums uit eerdere tijdperken. De tentoonstelling begint met een allegaartje zoals dat tussen 1900 en 1950 gangbaar was: een pop in een sitsen jak uit de achttiende eeuw met een qua kleur bijpassende wollen onderrok uit 1900 en gepijpte floddermuts uit de twintigste eeuw. Daarnaast zit een pop in een folkloristisch kostuum, gemaakt naar het voorbeeld van het kostuum dat Friese vrouwen lieten maken voor prinses Juliana, ter gelegenheid van haar huwelijk met prins Bernard in 1937. De verzamelaarster mevrouw A. Eccen-van Setten meldde daarover in haar dagboek dat de naaister juffrouw Burg lange gladde mouwen in het jak had gezet omdat de stof eigenlijk te dik was. "Maar dat was niet erg want de prinses had toch geen verstand van oude Friese modes en de rest weet het ook niet." Zo kwam een nieuw model van het 'traditionele' kostuum op de wereld! Met enthousiasme heeft Anngra Verwey-Kars, de oudste dochter van Jo Kars, die nieuwsgierig was waar de geesteskinden van haar moeder waren gebleven, veel nieuw-Friese kostuums van het eerste uur opgespoord. En de huidige bezitters hebben ze ruimhartig in bruikleen voor deze tentoonstelling afgestaan. Er zijn kostuums te zien van leden van het comité zoals mevrouw Ypma-Wynia (collectie Fries Museum) en mevrouw Bouma-Timmer - ook dat van haar zoon Kai Bouma - tussen de achttiende eeuwse kostuums met sitsen jakken die als belangrijkste inspiratiebron dienden. Het gezelschap van Tetman de Vries is vertegenwoordigd met een groen zijden dameskostuum met fraai geborduurd schort. Jo Kars heeft destijds voor het ontwerp van het bor-

duurwerk een landelijke prijs, de 'Maria van Hemertprijs', in de wacht gesleept. Vele volksdancers blijken hun kleding bewaard te hebben al zijn de volksdansgroepen zelf allang opgeheven. Zelfs beide bruiden en een bruidegom van de foto's zijn opgespoord en hun kostuums pronken tussen zwart-zijden bruidsjurken uit de negentiende eeuw en een 'rood-witte' Hindelooper bruid.

Stichting Kostúmmkommisje

Jo Kars, die zich zeer had verdiept in het historische Friese kostuum, ontwierp naar oud voorbeeld in 1959 een 'oud-Fries' kostuum met oorijzer en floddermuts, waarmee ze andermaal de kranten haalde. Tijdens haar vele lezingen in de provincie kreeg ze vaak oude kostuums en accessoires aangeboden van particulieren. Met de kostuums die in 1963 van de Frisiana waren overgebleven werden die in 1964 ondergebracht in een Friese kostuum-pool, waar men ze in principe kon huren voor demonstraties. Uit deze 'pool' ontstond de 'Adviescommissie voor het Fries costume' die werd ondergebracht bij de Fryske Kultuerried, de Culturele Raad van Friesland. Toen de Kultuerried in 1991 werd hernoemd in het Frysk Keunstsinstitút met gewijzigde doelstellingen, was daar geen plaats meer voor de 'Kostúmmkommisje'. In 1993 werd de verzelfstandigde Stichting Kostúmmkommisje Fryslân met haar eigen collectie op verzoek van de provincie Fryslân ondergebracht in een aparte ruimte in het Fries Museum, een ongelukkige werkplek temidden van het tentoonstellingsareaal gesitueerd. Daarom verzocht de directeur van het Fries Museum aan de Kostúmmkommisje om naar een ander onderkomen om te zien. Dit leidde tot het misverstand dat de klederdrachtcollectie van het Fries Museum, een van de zes grootste en belangrijkste kostuumcollecties van Nederland, op korte termijn moest verdwijnen.

Met dank aan M. Kingma-Planten voor het ter beschikking stellen van gegevens uit het dagboek van haar grootmoeder.

** Gienke Arnolli is conservator textiel en kostuums bij het Fries Museum*

Blauhûs waard Slotpleats

*Ernst Huisman**

Yn 1997 hat de Vereniging Natuurmonumenten it goed twahûndert hektare grutte bûten 'De Slotpleats' yn Bakkefean oankocht. It liket dêrtroch foar de takomst yn goede hannen, benammen foar de ombou fan produksjebosk nei natuergebiet. Faaks hâldt it ek yn, dat de skânsresten dy't oan de Beakendyk, de troch it bûten rinnende midsieuske ferbiningswei, lizze, wer ta it oarspronklike gehiel restaurearre wurde (sjoch ek Fryslân 1998-3). De tsjintwurdige teeskinkerij, dêr't it bûten syn namme oan ûntliend hat, fynt syn oarsprong as pleats by it saneamde 'Blauhûs'. Dat hûs mei syn blaupanne dak hat, oant it yn 1838 ôfbrutsen waard, fuort by de wei lâns de Bakkefeanster feart stien. Yn de *Friesche Volks Almanak voor het jaar 1839* skreau de Drachtster dokter D.H. van der Meer yn syn 'Geschied- en oudheidkundige beschouwing van Bakkeveen', dat in 'heerenhuizinge, welke na het aanvangen der veengraverijen aldaar gesticht was', op ôfbraak ferkocht en 'in den laatst verlopen zomer' ôfbrutsen wie.

Wat kaarten fertelle

Op de Schotanuskaart fan de gritenij Opsterlân út 1664 makket it hjir behannele gebiet ûnderdiel út fan in grut fjild 'Waterige Heyde'. Mei it foar de turfwinning graven fan de Drachtster Kompanjonsfeart, dêr't de Bakkefeanster Feart in ûnderdiel fan wurde soe, wie in jier as wat earder begûn, mar hy waard op de kaart noch net oanjûn. Wol is dat it gefal op de kaart dy't yn 1680 troch Sibrandus van Ockinga 'met de ketting afgemeeten' fan Opsterlân makke waard. De feart stiet dêrop rom foarby it plak dêr't de noch net oanjûne Bakkefeanster slûs komme soe. Op dizze kaart stiet oan de eastkant by de feart lâns yn Bakkefean in achttal hûzen oanjûn, dêrfoaroe oan de westkant fiif. Ien fan lêstneamde is it Blauhûs, want op de troch François Halma fersoarge Schotanuskaart fan 1718 stiet dêrefter de byhearrende pleats oanjûn, de foargonger fan de tsjintwurdige teeskinkerij. Op in fôarûntwerp fan twa jier earder stiet dy pleats noch net, dat hy sil yn dy tiid boud wêze. It Blauhûs sels, uteraard boud nei de oanlis fan de feart dêr om 1670 hinne, moat dus út de santiger jierren stamme. Hoe't dit letter slot neamde hûs der út seach is te sjen op in net-titele achttjinde-ieske kaart. De ynkleurde ôfbylding lit in hûs sjen mei in fjouwerkante plattegrûn. De dakskylden ûnder it platte dak hawwe blauwe pannen en op elk fan de fjouwer hoeken stiet in skoarstien. It is ek mooglik dat it hûs yn ferbân mei de spanwiidte twa skylddakken droegen hat, de ôfbylding is wat dat oangiet net dúdlik. It om 1830 hinne opmakke ka-

daster jout oan, dat it hûs 195 m² grut wie. Boppeneamde bebouwing by de feart lâns foarme it begjin fan it nije feankoloniale Bakkefean. De mear eastlik lizzende âlde bebouwing stiet op de kaart Van Ockinga oanjûn as 'Oude Huys Steeden' en soe, nei't wol oannommen wurdt, al yn de midsieuwen ferdwûn wêze. Yn elk gefal skreau Pier Winsemius, histoarjeskriuwer fan de Fryske Steaten, yn 1622 dat it yn de heide lizzende Bakkefean gjin doarp wie en noch mar twa hûzen hie. It hie yn earder tiden de úthôf Mariënhof west fan it Konvint fan Mariëngaard en fan de dêrta hearrende kapel, 'vermits oudtheyt al vervallen', wiene allinnich noch de stienbulten te sjen. Mear as hûndert jier letter, yn in tsjûgenis út 1732, waard in oar stiennen gebou fan dizze úthôf neamd. De Weinterper skeper Eijt Annes ferklearre doe, dat op it plak fan de úthôf in stins stien hie, dus in stiennen hûs, dat Tjaerd van Aylva ôfbrekke litten hie, en 'dat de stins nadat hij afgebroken was wederom gedient heeft om de huysinge op te timmeren aan de tegenwoordige vaart van Backeveen, 't welke geschiede omdat de Heer Aylva de huysen altemaal bij de vaart langs in Een streek wilde hebben'.

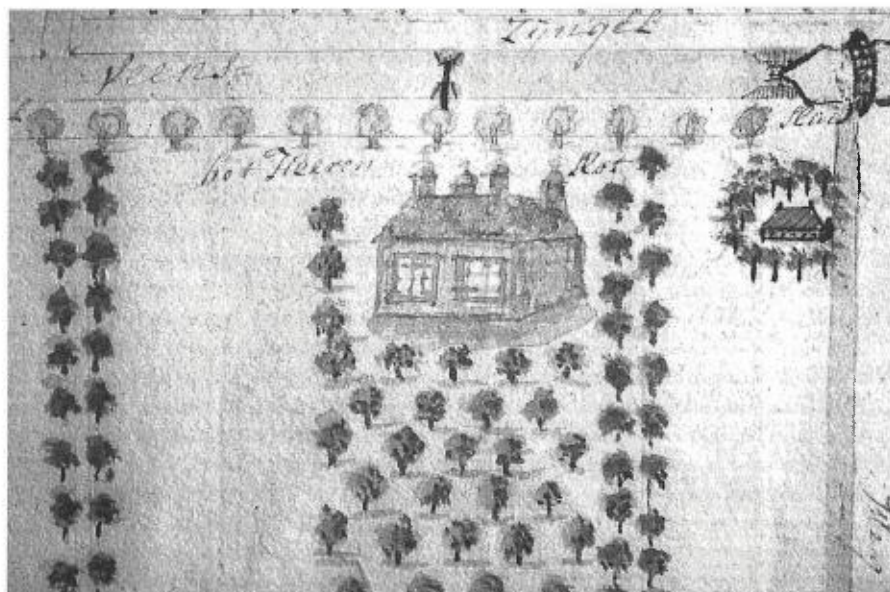
Bewenners

As it op de kaart fan 1680 steande Blauhûs, lykas Eijt Annes ferklearre, troch Tjaard van Aylva boud is, dus net troch syn heit Sjoerd, dan sil dat yn 1679 west ha. Doe ferstoar nammentlik syn heit, dy't grytman fan Dantumadiel west hie en eigner fan de Bakkefeanster

feart en oanlizzende grûnen. Hy eksploitearre hjir feanen foar turfwinning en wie dêrtroch yn de streek belâne. Tjaard dy't him opfolge, ek as grytman fan Dantumadiel, brûkte it hûs nei't oannommen wurde kin as twadde wenning, benammen yn de jachttyd, oant syn dea yn 1715. Neitiid kaam it besit fia in pear úteinlik yn de tritiger jierren by jonker Edzard Hobbe van Burmania, riedshear yn it Hof fan Fryslân. Hy wie troud mei Johanna Wilhelmina barones thoe Schratenbach, dochter fan Willem Frederik baron van Schratenbach en soe it Blauhûs oant syn dea yn 1772 bewenje. Hy hie ek in hûs yn de Grutte Tsjerkestrjitte yn Ljouwert, dêr't er stoarn is. Twa jier foar syn dea hie hy in grut part fan syn Bakkefeanster grûnbesit ferkocht, mar net it Blauhûs en de dêrby hearrende fêstichheden. Syn soan jonker Willem Frederik Schratenbach van Burmania waard de nije eigener. Hy ferhierde it slot, sa as it Blauhûs doe meast neamd waard, oant 1778 oan de Ljouwerter Cornelis Voorn. Willem Frederik ferkocht doe syn Bakkefeanster besit oan de 'Heeren Compagnons van Bakkeveen', dêr't njonken himsels noch sân man diel fan útmakken. Ien fan harren wie de Harnzer keapman Allard Scheltinga dy't, nei't Jan Bosch út Sigerswâld (as hûswarder?) der even wenne hie, sels de bewenner fan it slot waard. Hy kocht yn de rin fan 'e tiid ek alle oare oandielen yn de kompanjy, sadat er yn 1798 allinnich eigener wurden wie. Yn it uterste easten fan de gemeente hie hy ek besittingsen, dêr't de namme Allardseach út fuortkomt. Doe't Prusyske troepen yn 1787 de stêdhâlder prins Willem V te help kamen, gong Allard as patriot nei Arum om as kaptein fan it frijkorps dêr diel te nimmen oan it 'gewapend Oproer tegen de Staten des Lands en Haare Regenten', om doe as gefolch dêrfan te flechtsjen.

Leechstân

It slot waard, neidat it trije jier leechstien hie, as twadde wenning ferhied oan prins Lodewyk (Louis) van Waldeck út Ljouwert. Doe't er yn juny 1793 yn Kortrijk stoar oan de gefolgen fan yn 'e striid oprûne ferwûnings, waard hy troch de erfprins fan Oranje 'een bekwaam en door zijne uitstekende dapperheid en werkzaamheid verdienstvollen Officier' neamd en skreaun dat 'hem geen andere fout te last gelegd kon worden, als zijn al te groote drift

It Blauhûs op in achttjinde-ieske kaart

en moed, welke ook de onmiddellbare oorzaak van zijn dood geweest zijn. Zijn overige beminlijke hoedanigheden, waardoor hij zig de agting en liefde van een yder had weten te verkrijgen, doen hem met regt algemeen betreuren'. Nei dizze prins hat it slot in pear jier gjin bewenner hân. Trochdat de Frânsen hjir yntusken yn 1795 de baas wurden wiene, koe de fan syn sânjierrike ballingskip yn Dútslân weromkommen patriot Ayso van Boelens der doe twa jier, fan 1796 oan 1798, wenje. Syn foarfaars wiene de Olterterper grutgrûnbesitters. Yn lêstneamd jier is hy nei Ljouwert ferhuze en is Allard Scheltinga even weromkommen fan Arum, dêr't er sa'n tsien jier earder hinne gien wie. Yn itselde jier ferkocht er syn Bakkefeanster besit oan Rijnhard baron van Lijnden, grytman fan Opsterlân, as fruchtgebrûker fan de fêste eigendommen fan syn yn 1789 ferstoarne frou Ypkjen Hillegonda van Boelens. It soe dêrnei mear as oardel ieu yn hannen fan de Opsterlânske adel bliuwe.

Johann Hermann Knoop

Om 1750 hinne krige Edzard, soan fan Edzard Hobbe van Burmania, les yn wiskunde en navigaasje fan Johann Hermann Knoop, de bekende hofker by Maria Louise van Hessen-Kassel (Marijke-muoi), de widdo fan Johan Willem Friso. Neidat dizze ± 1720 yn Kassel berne, op mannich mêd kundige fakman fanwege drankmisbrûk ûntslin wie, hat Van Burmania op it Blauhûs tydlik syn wurkjouwer west.

Fan de skâns by de Beakendyk (*sjoch Fryslân, 1998 nr. 3*), dêr't yn 1987 restanten fan weromfûn binne (âlde minsken wisten noch, dat se dêr as bern 'skânskeboarten'), ûnderstelde D.H. van der Meer yn de *Friesche Volks Almanak* fan 1839, dat dy Knoop tsjinne hie 'om het onderwijs bij zijn kweekeling door aanschouwen meer bevattelijk te maken'. Der wurdt ek wol oannommen, dat it troch Johan Maurits van Nassau yn 1673 'notable poste' neamde kwartier Bakkefean op dizze skâns slein hawwe soe. Dat kwartier wie op syn oanstean oanlein, ek foar kavalery. Nearne is lykwols yn dy tiid dêr in skâns neamd, net op kaarten en ek net troch Lambert van den Bosch yn syn in pear jier letter ferskynende Tooneel des Oorlogs. Dy hat oars alle skânsen dy't foar de striid tsjin de Munsterske troepen fan belang wiene, yn wurd en byld werjûn. It liket dan ek alle kâns te hawwen dat de oanlis yn de heide as learskâns Knoop syn wurk west hat. Lykas hy ek foar de sinnewizer út 1750 soarge hat, dy't noch foar de Slotpleats stiet, en neffens D.H. van der Meer ek foar in twadden-ien oan ien fan de skoarstiens fan it hûs, mei dêrop de spreuk 'Hora Ruit' (de tiid fljocht). Neffens Van der Meer hat yn 'e hjerst fan 1787, doe't de patriot Allard Scheltinga it tsjin de ynfallende Prusen opnaam, 'de vernielende woede van een opgeruid gemeen' de earstneamde sinnewizer 'door snaphaanschooten deerlijk geschonden en ontsierd', dêr't no net folle mear fan te sjen is.

Faaks hat Knoop ek anneks west mei de komst fan de saneamde Burmaniazuil, dy't yn de noch te restaurearjen Stjerrebosk achter de Slotpleats stiet, mar de oarsprong dêrfan is net bekend. Dizze pylder waard eartiids as in soarte fan poppestien troch Bakkefeanster âlders oan de bern oanwiisd as leveransier fan lytse poppen.

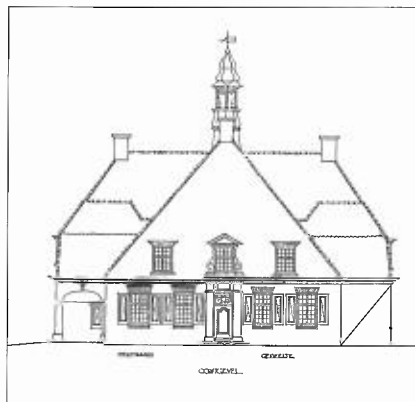
Efterstallich ûnderhâld

By de oankeap dy't Rijnhard van Lijnden yn 1798 yn Bakkefean die, wiene neffens it ferkeapboekje ûnder oare 'Eene royale moderne betimmerde Heeren Huizinge, bestaande uit verscheidene behangene Kamers, Keuken, Kelders, Schuure, Koetshuis, Stalling voor vier Paarden en eenig Hoornvee, met meer andere commoditeiten en de vrije Plaats van dien, met een apart Duivehok, het Plein agter, en ten Zuiden de Huizinge, verscheidene groote Hovingen, 't zoogenaamde Karse-Hof, Sterrebosch, beplant met zeer veele groote Mastboomen en ander Houtgewas'. Fierder waarden ek noch neamd in skiphûs oan de eastkant yn de feart, de fiskfiver, menaazjery, hinnehokken 'met verder getimmer', in túnmanswenning en it rjocht om in prieel te bouwen op it plak fan it âlde. Oer de feart lei in nij oanleine doalhôfsbosk. Faaks hat it slot der minder goed útsjoen as dat de omskriuwing tinke liet, want de nije eigener liet it leech stean. Hy hie yn Beetstersweach yn Nieuw Fockens in goed ûnderdak, al soe syn soan it yn 1821 troch it hûs Lyndenstein ferfange litte. Wol liet Rijnhard op de ein fan syn libben de slotpleats efter it Blauhûs fernije, dêr't de stien boppe de foardoar noch fan tsjûget: 'Jonkhr. Rijnhard van Eysinga, oud vier Jaren, zoon van Jonkhr. Binnert Philip van Eysinga en Vrouwe Eritia Ena Romelia van Eysinga geboren Baronesse Van Lynden, heeft dezen eersten Steen gelegd, den 23 Junij 1818'. De hal fan de Slotpleats leit presys yn it ferlingde fan de oer de feart lizzende Slotsingel, yn de rjochting fan de Grinzer Martinitoer. De rjochting dêrfan is lykwols heaks op de earder groeven feart bepaald en men mei net oannimme dat by it útsetten fan it traase fan de feart al rekken hâlden wêze soe mei it plak fan pleats en toer. Nei Rijnhard syn dea yn 1819 gong it Bakkefeanster besit nei syn dochter. Hja wie troud mei jonker Van Eysinga en wenne op De Sweach yn it rojale Eysingahûs. Fan it brûken fan it slot yn

Bakkefean hat yn dy tiid gjin bliken dien. De neamde fjouwerjierrige soan soe mar achttjin jier âld wurde.

Ferbouw

Ien fan de trije dochters, Clara Feyona, troude mei Maurits Pico Diderik baron van Harinxma thoe Slooten, wêrtroch de Slotpleats Harinxmabesit wurde soe. It slot sels wie lykwols yn 1838 ôfbrutsen troch de widdo fan de trije jier earder ferstoarne jonker Van Eysinga ('beppe Eysinga') en earst nei har dea yn 1856 waard by skieding fan eigendommen dochter Clara Feyona Slotpleats-eigener. Dêrnei kaam har âldste soan Albertus baron van Harinxma thoe Slooten, dy't fan 1873 oant syn dea yn 1881 boargemaster fan Opsterlân west hat. Dochter Johanna Maria, troud mei jonker Hendrik Maurits van der Goes, waard nei 1881 de eigener. It wie dit echtpear dat yn 1922 de oant doe ta allinnich troch boeren bewenne pleats ferbouwde en fergrutsje liet ta de adellike wenning. De stien boppe de achterdoar seit dêr fan: 'Willem van Reede, oud veertien Jaren, kleinzoon van Jonkhr. Hendrik Maurits van der Goes en Vrouwe Johanna Maria van der Goes, geboren Baronesse Van Harinxma thoe Slooten, heeft dezen eersten Steen gelegd den 25sten Augustus 1922'. De ta rojale wenning ferboude

Diel ûntwerp-tekening ferbouwing 1922

pleats is earst troch de eigeners as twadde wenning brûkt, mar yn maaie 1925 waard de kantonrjochter Maurits Pico Diderik baron van Harinxma thoe Slooten de nije bewenner. Nei harren hat it echtpear Van der Goes sels de Slotpleats as bliuwend ûnderdak yn gebrûk nommen. Neidat de heit ferstoarn wie waard de Slotpleats troch soan Aert earst, benammen yn it jachtseizoen, as twadde wenning brûkt. Yn

1941 waarden de jonker en syn twadde frou Agnes baronesse Snouckaert van Schauburg sels de fêste bewenners. Yn 1961 ha broer en suster de Slotpleats mei wat der by hearde ferkocht oan in libbensfersekering-maatskippij, wêrnei it fia oerdracht en nammeferoaring eigendom waard fan de AMEV-libbensfersekering. Dy hat it gehiel yn 1997 ferkocht oan de Vereniging Natuurmonumenten. Nei de ferkeap binne jonker Aert en syn frou op de Slotpleats bleaun oant harren ferstjerren yn de jierren sântich. Dêrnei wie it mei de adellike bewenning fan de Slotpleats dien.

De bosken

Tjaard van Aylva sil by de bou fan it Blauhûs op de 'Waterige Heyde' al begûn wêze, dit oan te klaaien. In soad bosk is lykwols te tankjen oan Edzard Hobbe van Burmania, dy't ommers in grut part fan de achttjinde ieu dêr foar master opsloech. De yn it ferkeapboekje fan 1798 neamde 'zeer veele groote Mastboomen en ander Houtgewas' en 'opgaande Eyken en andere Boomen en Kaphout', dêr't ek de monumintale boeken oan de Beakendyk ta heard hawwe sille, ha dan ek foar it grutste part syn wurk west. De Schotanuskaart fan 1718 jout dêr noch gjin bosk oan, sa'n hûndert jier letter is op de Hugueninkkaart bosk te sjen oan de Beakendyk ta, dy't healwei it Slotpleats-besit leit. Knoop, sa't wy seagen yn 'e midden fan de achttjinde ieu yn Bakkefean ferbliuwend, skreau dat jonker Van Burmania dêr de doe wol gebrûklike metoade fan boskbou tapaste, 'in de schraale Sand- en Heidegronden Pyn- en Denne-bomen te zaaijen, de Bomen dus, zonder verplanting, te laten opgroeijen, 't welk schijnt wel te willen gelukken, gelijk ik zelfs gezien hebbe'. Yn de twadde helte fan de njoggentjinde ieu is it gebiet west fan de Beakendyk beboske, wat it Slotpleatsbesit oangiet oan 'e ein ta, de doarpsgrins mei Duerswâld (tsjintwurdich Wynjewâld). Oan de oare kant fan dy grins lei Lycklamabesit, dêr't doe ek bosken oanlein waarden. De Sweachster jonker Jan Anne Lycklama à Nijeholt neamde yn 1880 yn syn taljochting op de Eekhoffkaart fan Opsterlân út 1848, dat de lêste jierren de oanlis fan dinnebosken, meast grove dinnen, yn ûnder oare Bakkefean in grutte omfang oannommen hie. Op de byhearrende Eekhoffkaart hat er west fan de Beakendyk al parten 'Bosch' en 'Dennen-Bosch' oanjûn oan de ein fan it Slotpleatsbesit

ta. Dy wiene oanlein troch Albertus Harinxma, de eigener yn de sechstiger en santiger jierren. Nei syn dea yn 1881 hat syn skoanssoan Hendrik Maurits van der Goes it foltôge. Stie op de topografyske kaart fan 1854/1855 west fan de Beakendyk noch gjin bosk oanjûn, op dy fan 1904 wie ek de oer de Beakendyk lizzende helte fan it besit, útsein benammen de Mersken by it Alddijp, praktysk hielendal beboske. G.A. Wumkes, dy't yn syn Stads- en Dorpskroniek van Friesland ûnder febrewaris 1880 skreau: 'Boschaanleg op groote schaal te Bakkeveen', neamde foar in jier letter út dat doarp de jierlikse foksejacht en yn 1887 it foarkommen fan wylde bargen. De jacht hat fansels foar de eigeners en harren oanhing altyd in belangrike oangelegenheid west. Dat ek oars minsken bûten oanlis en behear somtiden mei de bosk te meitsjen hân ha, blykt út in pear aparte foarfallen. Hans de Jong hat ris beskreaun, dat de Gordykster Hendrik Gerrit van der Meer by it finen fan in pipekop yn de Sterrebosk dêrop skreaun hat: 'Uit den Patriottentijd. Gevonden in 't Sterrebosch te Bakkeveen, july 1881. Bij de beuk, waarin is uitgesneden het beeld van Prins Willem V, dat hangt aan een galg'. Soe Allard Scheltinga of Ayso van Boelens der mei aneeks west ha? De Jong neamde ek de skoalmaster Van Drooge, dy't sneontemoarns om alve oere mei de bern in kuier nei de Sterrebosk makke, 'om onze frisse kinderstemmen te laten klinken in de tempel van ongekorven hout'.

* Ernst Huisman is lokaal-histoarikus te Beetstersweach

Over Friese mensen

Op 23 februari 2001 vindt in 'It Aljemint', het congrescentrum van de Fryske Akademy (Doelestraat 2-8 te Leeuwarden), een congres plaats met als onderwerp *De demografische en sociale ontwikkelingen in Friesland in de negentiende en twintigste eeuw*. Het congres wordt gezamenlijk georganiseerd door het Ryksargyf yn Fryslân, de Fryske Akademy en de Historische Steekproef Nederlandse Bevolking (HSN), gevestigd bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) te Amsterdam.

De lezingen zijn merendeels gebaseerd op het databestand van de HSN. De HSN is een breed initiatief van onderzoekers uit de sociale en historische wetenschappen. De HSN streeft ernaar zo compleet mogelijke levensgeschiedenissen te verkrijgen voor een representatief deel van de Nederlandse bevolking in de negentiende en twintigste eeuw. Het databestand is gebaseerd op een steekproef uit de geboorteregisters uit de periode 1812-1922. Aan deze gegevens uit de geboorteakte worden zoveel mogelijk gegevens uit andere archieven toegevoegd. In 1996 werd gestart met het onderzoek in Friesland. Inmiddels is de HSN dusdanig gevorderd met de invoer, dat het mogelijk is de eerste wetenschappelijke resultaten voor een breed publiek te presenteren.

Het programma ziet er als volgt uit:

- 10.00 Aankomst en koffie
- 10.30 Opening door dr A.J. Mulder, gedeputeerde voor Onderwijs en Cultuur in Fryslân
- 10.45 dr C.A. Mandemakers, IISG Amsterdam: *De HSN in Friesland*
- 10.45 drs S. van der Woude, Ryksargyf yn Fryslân: *De index op de Friese burgerlijk stand*
- 11.30 Koffiepauze

- 12.00 prof. dr F.W.A. van Poppel, NIDI Den Haag, en dr C.A. Mandemakers: *Sterven in Friesland*
- 12.30 dr T.J.M. Gerritzen, Meertens Instituut Amsterdam: *Voornamen in Friesland*
- 13.00 Lunchpauze
- 14.00 dr M.H.D. van Leeuwen, IISG Amsterdam, en dr I. Maas: *Huwelijksmobiliteit in Friesland*
- 14.30 drs M. Schroor, Bureau Varenus Leeuwarden: *Friesland verliest zijn kinderen. Emigratie in de negentiende en twintigste eeuw*
- 15.00 dr Joh. Frieswijk, Fryske Akademy Leeuwarden: *Ongeregeld bestaan in de heidedorpen*
- 15.30 Afsluiting van het programma met een drankje.

Als dagvoorzitter treedt op mr D. P. de Vries, Rijksarchivaris in Friesland. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met: dr J. Frieswijk, telefoon 058-2131414, email: jfrieswijk@fa.knaw.nl dr C.A. Mandemakers, tel. 020-6685866, email: kma@iisg.nl drs S. van der Woude, tel. 058-2127103, email: info@ryksargyf.org

De kosten voor deelname, inclusief lunch en een drankje, bedragen f 25,-. Dit bedrag dient vooraf overgemaakt te worden op onderstaand bankrekeningnummer.

Ondergetekende:

Naam

Adres

Postcode te

geeft zich hierbij op voor het congres 'Over Friese Mensen' en heeft f 25,- overgemaakt op bankrekeningnummer 19 23 26 198 t.n.v. Ryksargyf onder vermelding van 'HSN-congres'. Het antwoordstrookje kunt u opsturen naar: Ryksargyf yn Fryslân, Postbus 2637, 8901 AC Leeuwarden, t.a.v. de heer drs S. van der Woude.

Nieuws van het Fries Genootschap

Nieuwe naam

De officiële naam van het Fries Genootschap luidt: Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. In de praktijk wordt altijd gesproken over het Fries Genootschap. In het bestuur is de vraag aan de orde gesteld of het niet goed zou zijn de naam van het Genootschap eens kritisch te bezien. Men kan zich natuurlijk afvragen of men wel mag spreken over naamsverandering bij een zo oude en eerbiedwaardige instelling als het Fries Genootschap. De naam van het Genootschap is echter zeker geen statisch gegeven. Hij is in de loop der jaren meerdere malen aangepast aan de inzichten van dat moment.

De oorspronkelijke naam in 1827 luidde: Provinciaal Friesch Genootschap ter beoefening der Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. Vergeleken bij die oorspronkelijke versie is de naam in verschillende opzichten ingekort en aan de hedendaagse spelling aangepast. Ondanks deze latere ingrepen moet de naam nu als verouderd en ook verwarrend worden beschouwd. Het woord 'van' is een onduidelijk rudiment van 'ter beoefening der' en wordt niet meer begrepen. In de praktijk wordt in plaats van 'van' dan ook meestal 'voor' geschreven. Ook de nadere toevoeging wekt door zijn archaïsche formulering verwarring. Geschiedkunde zoals hier bedoeld is in het spraakgebruik vervangen door geschiedenis. Onder Oudheid verstaan wij tegenwoordig de klassieke oudheid, terwijl hier bedoeld is wat wij tegenwoordig als archeologie aanduiden. Het begrip Taalkunde is in het geheel van de activiteiten van het Genootschap marginaal.

Het is om te beginnen gewenst een aantal uitgangspunten vast te leggen. De naam moet bij voorkeur pregnant, simpel en duidelijk zijn. Hij moet de lading dekken. Het moet geen gezochte, modieuze naam zijn. In de naam moet continuïteit tot uitdrukking komen. Nu zijn dit criteria die elkaar in sommige opzichten tegenspreken. Een ideaal waarbij volledig aan alle uitgangspunten is voldaan zal dan ook niet te bereiken zijn. Een verkennende discussie in het bestuur leidde tot de

conclusie dat het aanbeveling verdient de naam Fries Genootschap als hoofdaanduiding in stand te houden. Daarmee wordt ook recht gedaan aan de continuïteit. De vraag is dan met welke toevoegingen het terrein waarop het Genootschap zich beweegt het beste nader kan worden omschreven. Men zou kunnen denken aan begrippen als geschiedenis, kunstgeschiedenis, archeologie, cultuur, kunst en dergelijke. In elk geval zou de toevoeging uit niet meer dan twee begrippen moeten bestaan.

Het bestuur is van mening dat met de toevoeging 'voor geschiedenis en cultuur' de lading het best wordt gedenkt. De vraag is nog aan de orde geweest of het ter versterking van de identiteit en als onderscheidend kenmerk aanbeveling verdient het oprichtingsjaar 1827 in de naam op te nemen, dus 'Fries Genootschap van 1827 voor geschiedenis en cultuur'. De naam krijgt daardoor een wat ingewikkeld karakter en daar gaat de voorkeur van het bestuur niet naar uit. Wel verdient het aanbeveling onder de officiële naam op briefpapier etc. de toevoeging 'opgericht in 1827' te plaatsen.

Resumerend is het voorlopige voorstel dus de naam van het Genootschap in de toekomst te laten luiden: **Fries Genootschap voor Geschiedenis en Cultuur** en daar in voorkomende gevallen aan toe te voegen: **opgericht in 1827**. De roepnaam blijft Fries Genootschap. Als zou worden besloten tot naamswijziging over te gaan, dan lijkt het aantrekkelijk die officieel in te voeren ter gelegenheid van de viering van het 175-jarig bestaan van het Genootschap in 2002. Het zou dan gewenst zijn een voorstel te doen aan de in 2001 te houden algemene ledenvergadering. Het bestuur acht het van belang de leden van het Genootschap tijdig in de gelegenheid te stellen hun bijdrage in de meningsvorming te geven. Het bestuur nodigt daarom de leden gaarne uit vóór 1 maart 2001 op het bovenstaande te reageren.

Het bestuur

Excursie

In het jaar 2001 zullen enkele één-daagse excursies worden gemaakt om krachten en financiën te sparen voor een grote en bijzondere reis in het jubileumjaar 2002. In 1977 is bij het 150-jarig bestaan van het Fries Genootschap ook een dergelijke reis gemaakt en wel naar Zuid-oost Engeland en Londen. Voor 2002 is een ander gebied in Europa uitgekozen, maar daarover weiden we nu nog niet uit.

Op **17 maart 2001** voert de eerste tocht naar de oude Hollandse gravenstad Dordrecht. We bezoeken daar onder meer de tentoonstelling 'Griekse goden en helden in de tijd van Rubens en Rembrandt' met schilderijen van hun hand, waarop goden zijn afgebeeld. Een aantal van deze schilderijen zijn daar voor het eerst te zien. Verder nemen we kennis van wat grote, de aandacht trekkende opgravingen in het hart van de stad over de oudste bewoning en de vroege handel hebben geleerd, terwijl ook een bezoek aan de prachtige Grote Kerk in de bedoeling ligt. Deze tocht mag u niet missen en dus hoopt de Excursiecommissie dat u zich vóór 1 februari 2001 aanmeldt op het adres: De Tolve 64, 9084 BK Goutum. Voor lunch en diner wordt gezorgd. De aanmelders krijgen nader bericht over kosten, tijden etc.

De Excursiecommissie

Ledenvergadering

Op **dinsdag 24 april 2001 om 19.00 uur** vindt de jaarlijkse ledenvergadering van het Fries Genootschap plaats in het Fries Museum, Turfmarkt 11 te Leeuwarden. Zoals gebruikelijk wordt na afloop van de vergadering een lezing verzorgd. In Fryslân nummer 1, maart 2001, hopen wij u hierover nader te informeren. Wij begroeten u graag op 24 april.

Het bestuur

Ynboekt

Johanneke Sytsema

Nije oanwinsten Provinsjale Biblioteek fan Fryslân, fan 1 july oant en mei 31 oktober 2000

Skiednis

* **The evolution of the money standard in medieval Frisia:** a treatise on the history of the systems of money of account in the former Frisia (c.600-c.1500), Dirk Jan Henstra. Diss. 2000 (Groningen, Grafisch Centrum RUG). XX, 462 p.

* **Church history in North East Fryslân,** Willem Boorsma. Kollumerzwaag, W. Boorsma, 2000. 56 p.

* **De Friesche admiraliteit boven water.** E. Smits F.A.Zn. Dokkum, E. Smits. 1996. 2 dl. 207 p.

* **Fragmenten uit strafdossiers van het Hof van Friesland,** gebruikt als bronnen voor het schrijven van "Het Kollumer oproer van 1797" naar de verhalen van de medespelers, Berend van der Veen. Zutphen, B. van der Veen. 2000. 185 p.

* **Archief Hof van Friesland:** inventaris van het archief van de Raad, na 1515 het Hof van Friesland (1502) 1516-1811, J.L. Berns et al. Hilversum, Verloren/Leeuwarden, Ryksargyf. 1999. 144 p.

* **Dienen onder het hakenkruis:** Friezen in Duitse krijgsdienst, Jasper Keizer. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij. cop. 2000. 160 p.

* **Het hof van de Friese Nassaus (1584-1747).** W. Bergsma et al. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy. 1998. P. 175-348. (It Beaken, ISSN 0005-738X. Jrg. 60, n- 3-4 (1998))

* **Friesland en Finnsburg:** een hypothese vanuit Fries perspectief. Jan Zijlstra. 2e verm. en verb. dr. Leeuwarden, J. Zijlstra. 2000. 68 p.

* **Friese remplaceanten en nummerwisselaars in de Franse tijd,** K. Terpstra. Grou, K. Terpstra. 2000. 44 p.

* **Terug naar Fryslân,** Sytse Singelsma. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij, cop. 2000. 95 p.

* **Prekadastrale atlas fan Fryslân: de pleatsen fan 1700 en 1640 neffens de floreen- en stinkohieren,** J.A. Mol en P.N. Noomen. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy. 1988. Dl. 11: Wymbritseradiel noard en Snits, dl. 12: Wymbritseradiel súd en Drylts

* **Kadastrale atlas fan Fryslân 1832,** J.H.P. van der Vaart en S. Talsma. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, 1988-...Dl. 11: Wymbritseradiel-noard en Snits: de kadastrale gemeenten Nieuwland, Scharnegoutum

en Sneek; dl. 12: Wymbritseradiel-súd en Drylts : de kadastrale gemeenten Heeg, Oppenhuizen, Woudsend en IJlst

* **Hier wordt U, voor gij sterft, een lusthof aangeboden:** begraven en begraafplaatsen. Open Monumenten in Leeuwarden 1999 Jan Faber (red.) Leeuwarden, Historische Vereniging Aed Levwerd, 1999. 80 p.

* **Harlinger koopvaardijkapiteins en Harlinger reders uit de tweede helft van de negentiende eeuw,** S. Parma. Hilversum, S. Parma, 1999. IV, 53, 48 p.

* **Catch figures from duck decoys in the Netherlands 1853 to 1970,** Richard, Margaret & Nancy Vaughan. Wageningen, IBN-DLO, Institute for Forestry and Nature Research, 1999. 55 p.

* **Enige opmerkingen over afpalingsrechten van eendenkooien in Friesland,** G. Mast. Stiens, G. Mast, 2000. 4 p.

* **Inventaris van het archief van het Frysk Orkest 1946-1989,** Sjoerd de Haan. Ljouwert/Leeuwarden, Ryksargyf, 2000. 62 p.

* **Inventaris van het archief van de Vereeniging "De Friesche Elf Steden" 1909-1985 (2000),** B.H. de Vries. Leeuwarden, Ryksargyf. 2000. 30 p.

* **Geschreven staan hun namen,** Rob Nypels. Leeuwarden, Verzetsmuseum Friesland/Groningen, Philip Elchers, 2000. 1227 p.

* **De Zilveren Eeuw:** Fries pronkzilver in de zeventiende eeuw, Marlies Stoter. Franeker, Van Wijnen, 2000. 119 p.

* **In pylgerreis troch de tiid:** mear as twatûzen jier Fryslân/A pilgrimage through time: more than two thousand years of Fryslân, Kerst Huisman. Ljouwert/Leeuwarden, Frysk en Frij, cop. 2000. 71 p.

* **Trije terpen tusken Waad en Ie:** Foudgum, Brantgum en Waaxens, Pieter van der Plank et al. Drachten, NNBT, Noord-Nederlands Bureau voor Toerisme, 2000. 83 p.

Pleatslike skiednis

* **Harlingen en zijn lijnen over de Noordzee,** Fokke Sytsema. Harlingen, Flevodruk. cop. 1999. 80 p.

* **Harlingen, mien stadsje.** Harlingen, Vereniging "Oud Harlingen", 1970-2000. Harlingen, Flevodruk. deel IV

* **Redders uit Lemmer:** KNRM Lemmer 1920-2000, Herman Klein Nienhuis. Lemmer, Herman Klein Nienhuis. Lemmer, Drukkerij Groenewold. 200. 91 p.

* **Rinsumageest/Sijbrandahuis op weg naar 2010.** Vereniging Dorpsbelang Rinsumageest/Sijbrandahuis, 2000. 27 p.

* **Enkele notities betreffende de Nederlands Hervormde Jacobikerkerk van Wommels,** H.W. Kuipers. Easterein/Oosterend, Van der Eems. 2000. 28 p. :

* **Tegenwoordige staat van Wirdum:** provincie Vriesland, Grietenij Leeuwarderadeel, Doeke Wijgers Hellema. Wirdum, Stúdzjerûnte It Sudertrimdiel, 2000. 122 s.

* **Swichum: dorp, kerk en de Ayta's,** Peter Karstkarel et al. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij, cop. 2000. 63 p.

* **Skiednis fan Eastersee/Geschiedenis van Oosterzee:** as in faas mei blommen, Jekkie Boorsma-de Jong et al. Oosterzee, Werkgroep Geschiedenisboek Oosterzee. Easterein, Van der Eems. 2000. 512 s.

* **Rondom de oude Lauwerszee,** David Hartsema. Zutphen, Walburg Pers, cop. 2000. 190 p.

* **De Provinciale Bibliotheek van Friesland:** 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis, Pieter H. Tauber et al. Leeuwarden, Provinciale en Buma Bibliotheek van Friesland, 2000. 47 p.

* **Zwerftocht door de Stellingwerven en omgeving,** Annemieke Kruse. Wolvega, Oudheidkamer Weststellingwerf. 2000. 110 p.

* **Een historische wandeltocht door Sneek,** Jan Wouter Jellema. Ijlsbrechtum, J.W. Jellema. Sneek, Drukkerij Tjerk de Haan. 1999. 100 p.

* **De Babuurstermolen bij Tjerkwerd:** het verhaal over de bemalingsgeschiedenis, de molenhistorie en de huidige functie van deze bijzondere wickendrager in het Friese polderlandschap, Gerben D. Wijnja. Leeuwarden, Stichting De Fryske Mole, 2000. 40 p.

* **Tweeduizend jaar Bartlehiem, terp en klooster Bethlehem,** Klaas R. Henstra. Burgum, Stichting Streekmuseum/Volkssterrenwacht Burgum, 2000. 80 p.

* **De vleeke Gorredyck,** J.J. Spahr van der Hoek et al. 2e gew. dr. Leeuwarden/Ljouwert, Fryske Akademy, 2000. 218 p.

* **Smelne's erfskip: het erfgoed van Smalingerland,** J. Dijkstra et al. Drachten, Stichting Smelne's Erfskip, 2000. 176 p.

Genealogy

* **Kwartieren Greidanus-Jaeger in stamreeksen,** G.J.J. van Wimersma Greidanus. 's-Gravenhage., Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, 1994-.... - .. dl

* **Soepboer's in en uit de Dongeradelen,** Ank v.d. Werf et al. Hijum, A. v.d. Werf. 2000. 647 p.

* **De Friese Casteleins,** Jolt Oostra Rzn. Drachten, Jolt Oostra Rzn. 2000. 240 p.

* **Roorda van Roordahuizum/Reduzum,** J.P.N.L. Roorda van Eysinga. Naaldwijk, J.P. N.L. Roorda van Eysinga, 1999. -24. 14 p.

* **Roorda van Jelsum,** J.P.N.L. Roorda van Eysinga. Naaldwijk, J.P.N.L. Roorda van Eysinga, 1999. -2. 1 p.

* **Roorda van Bolsward**, J.P.N.L. Roorda van Eysinga. Naaldwijk, J.P.N.L. Roorda van Eysinga, 1999. -5. 3 p.

* **Roorda's van Zuider-Drachten**, P.N.H.G. Roorda van Eijsinga et al. Naaldwijk, J.P.N.L. Roorda van Eijsinga, 1999.

* **Familie Hindrik Jacobus Scheffer**, Jan Lettinga. Menaldum, Jan Lettinga. 2000. 89 p.

* **Lienesch, de (ge)leen(de) es** : de geschiedenis van een familie, Simon Schaafsma et al. Schoorl, Pirola, cop. 1999. 320 p.

* **De Franeker familie Salverda van 1550 - heden**, A.M. Douma.Meppel, A.M. Douma, 1999. 144 p.

* **Het geslacht van der Meer uit Terhorne**, K. Terpstra. Grou, K. Terpstra. 2000. 25 p.

* **Het geslacht Roosma in en rondom Gem. Tietjerksteradeel**, Martha Vlietstra-Rosma et al. Hardegarijp, M.M.P.J. Vlietstra-Rosma/ Buitenpost, J.J. Roosma, 1996. 347 p.

* **De (oantroude) famylje fan de Halbertsma's**, Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum. Andrys Stienstra. Ljouwert/Leeuwarden, Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum, 2000. 170 s.

Taal

* **Lexicon Frisicum B**: Joast Hiddes Halbertsma, S. van Dellen et al. Grins/Groningen, Stifting Freonen Frysk Ynstitút RUG. 1999. 272 s.

* **Register op Joast Hiddes Halbertsma Lexicon Frisicum A & Lexicon Frisicum B**, S. van Dellen. Grins/Groningen, Stifting Freonen Frysk Ynstitút RUG, 1999. 95 s.

* **Frisian reference grammar**, Pieter Meijes Tiersma. 2nd ed. Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy. 1999. XII. 147 p.

* **Terminology fan 'e saakfakken**, Rienk de Haan. Ljouwert/ Leeuwarden, Taalburo Fryske Akademy. 2000. 274 s.

* **It is mei sizzen net te dwaan**: sprekwurden, siswizen en útdrukkingen, Dick Eisma. Ljouwert/Leeuwarden, Utjouwerij Fryslân, 2000. 82 s.

* **Frysk-Ingelsk wurdboek/Frisian-English dictionary**: with a corresponding English-Frisian word list, Anne Dykstra. Ljouwert/ Leeuwarden, Afûk/Ljouwert/Leeuwarden, Fryske Akademy, cop. 2000. XXXVIII, 1153 p.

* **Staverling**, F.B. Dijkstra. 3de wizige print. Ljouwert/ Leeuwarden, Afûk, 1996. 102 s.

* **Het beleid inzake unieke regionale talen**: een onderzoek naar het beleid en de beleidsvorming met betrekking tot een drietal unieke regionale talen: het Fries in Nederland en het Noordfries en Sorbisch in Duitsland, Piet Hemminga. Ljouwert/ Leeuwarden, Fryske Akademy. 2000. 521 p.

Natuer

* **De convexe kustboog**: Texel, Vlieland, Terschelling. Bijdragen tot de kennis van het westelijk Waddengebied en de eilanden Texel, Vlieland en Terschelling, Henk Schoorl. Schoorl, Pirola. 1999-2000 4 dl. Dl. 2: Het westelijk Waddengebied en het eiland Texel vanaf circa 1550, verz. J.T. Bremer en H.Th.M. Lambooy. 1999. Dl. 3: De convexe kustboog en het eiland Vlieland, verz. door J.T. Bremer en H.Th.M. Lambooy. 2000.

Ferskaat

* **Kom oer it wetter**, Piter Terpstra. Leeuwarden, KFFB, cop. 2000. 192 s.

* **Nieuwe inventaris van de brievencollectie F. Buitenrust Hetteema** (Harlingen 1862-Zwolle 1922), M. Engels et al. Leeuwarden, Provinciale Bibliotheek van Friesland, 2000. VIII, 140 p.

* **Wegenstructuur Noordoost Fryslân**/ Provincie Fryslân, Gemeenten Leeuwarden, Ferwerderadiel, Dongeradeel, Dantumadeel, Tjitsjerksteradiel, Kollumerland en Achtkarspelen, Rijkswaterstaat Directie Noord-Nederland. Leeuwarden etc./ Provincie Fryslân etc. 2000. 31 p.

* **Simmer 2000 highlights**, Redactie Leeuwarder Courant. Leeuwarden/Ljouwert, Friese Pers Boekerij, cop. 2000. 111 p.

* **Grote provincie atlas 1:25000, Friesland/ Fryslân**. Wolters-Noordhoff Atlasproducties. Groningen, Wolters-Noordhoff Atlasproducties. 4e ed. Ljouwert, Afûk/ Groningen, Wolters-Noordhoff Atlasproducties. 2000. 202 p.

* **Het wonder van Dokkum**: verkenningen van populair religieus ritueel, P.G.J. Post. Nijmegen, Valkhof Pers, cop. 2000. 221 p.

* **Fries aardewerk**. Dl.1-Kingma Makkum, Jan Pluis et al. Leiden, Primavera Pers. 2000. 260 p.

* **Das grosse Nordfriesland-Buch**, hrsg. von Thomas Steensen. Hamburg, Ellert & Richter/Bredstedt, Nordfriisk Instituut, 2000. 560 s.

* **Een cultuurhistorische rondgang door Fryslân**, Joosje van Dam et al. Drachten, Noord-Nederlands Bureau voor Toerisme, 2000. 203 p.

Agenda

ANJUM

Anjumer Molen "De Eendracht", Mounebuorren 18. Tel.: 0519-321926. Open: ma 13-17, di t/m za 10-17

Doorlopend

Zes zolders kijkgenot

- Vaste exposities, zoals een foto-expo van molens in Friesland en Dongeradeel, molenmodellen, kunst uit zee, molenaarsgereedschap en boerenspul, raderwerk (spoorwielens rondsels), aandrijving en een prachtig uitzicht.

BURGUM

Streekmuseum/Volkssterrenwacht Burgum, Menno van coehoornweg 9. Tel.: 0511-465544. Open: di t/m za 14-17, vr 14-17/19-22

t/m 22 april 2001

Bartlehiem en Betlehem, boeren en nonnen

- Uit archeologisch onderzoek (1999) is gebleken dat de kloosterterp van Bartlehiem tenminste tweeduizend jaar bewoond is geweest. In de eerste twaalf eeuwen bestond de bewoning uit boeren die voornamelijk voor eigen gebruik produceerden. In 1170 vestigde zich hier het nonnenklooster Betlehem.

DOKKUM

Natuurmuseum Dokkum, Kleine Oosterstraat 12. Tel.: 0519-297318. Open: ma t/m vr 10-12, 13-17

vanaf 17 november

Allemaal beestjes

- Verscheidene verzamelaars exposeren de door hen in de loop der tijden verzamelde dieren

Doorlopend

Gluren mag

- Deze vaste expositie in de grootste overdekte kijkhut van Nederland geeft de bezoeker een beeld van de natuur in Noord-Oost Friesland. U kunt hier bijvoorbeeld gluren naar dieren in hun eigen omgeving zoals 'Op het Wad' en 'In het Lauwersmeer' en prachtige diorama

DRACHTEN

Museum Smallerland, Museumplein 2. Tel.: 0512-515647. Open: di t/m za 11-17, zo 13-17. 1e Kerstdag gesloten, 2e Kerstdag 13-17

t/m 21 januari 2001

Knoop in de kunst

- Eindresultaat van een kunstproject voor jeugd van dertien tot twintig jaar met een verstandelijke belemmering in samenwerking met verschillende kunstenaars. Vele disciplines komen aan bod, zoals schilderen, keramiek, glas-in-lood, body-paint etc.

t/m 10 februari 2001

Schoonschrift en kermisprenten

- Het museum Smallerland heeft een van de grootste collecties schoonschriften van

Friesland, de fraai geschreven teksten, vaak bijbelse spreuken of gezegdes, dateren van af 1684 tot aan het eind van de negentiende eeuw

GORREDIJK

Stichting Streekmuseum Opsterlân,
Hoofdstraat 59. Tel.: 0513-462930.
Open: di t/m vr 9-17, za 13-16

Verveningszaal

In deze zaal staat een maquette opgesteld die de verwerking van een vervening heel duidelijk uitbeeldt. Aan de hand van kaarten, foto's diverse turfsoorten, enkele gebruiksvoorwerpen en een nagemaakt veenhuisje krijgt de bezoeker een goed beeld van het leven in de turfstekerij.

Hein van Vlietzaal

Een unieke verzameling stenen is door de in 1956 overleden amateurgeoloog en -archeoloog Hein van der Vliet nagelaten, zoals de eerste authentieke vuistbijlindstenen in Nederland, vijf panelen over het gebruik van de artefacten. Op een wandkaart van Europa worden de plaatsen van herkomst van de uitgestalde verzameling aangegeven.

Voorts wordt aandacht gegeven aan de voormalige Joodse gemeente, de socialistische beweging en de P.W. Jansenstichting in Gorredijk.

HEERENVEEN

Museum Willem van Haren, Minckelerstraat 11. Tel.: 0513-623408.
Open: di t/m vr 11-17, za/zo 13-17

t/m 4 maart 2001

De veelzijdigheid van Cesar Domela

-Dubbel-expositie met Museum Kasteel Wijchen
Dit jaar precies een eeuw geleden werd in Amsterdam de kunstenaar Cesar Domela geboren als jongste zoon van de socialistische voorman Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Museum Kasteel Wijchen en Museum Willem van Haren in Heerenveen grijpen Domela's honderdste geboortedag aan voor een fraaie dubbel-expositie, waarin nieuwe facetten van zijn werk worden getoond en zijn oeuvre vanuit een verrassend perspectief wordt belicht.

In museum Van Haren wordt een keuze uit het imposante oeuvre getoond, die de veelzijdigheid van de kunstenaar benadrukt. Naast enkele neo-plastische schilderijen uit Domela's 'Stijl-periode' worden er diverse vroege en latere reliëfs tentoongesteld, aangevuld met gouaches, zeefdrukken, fotomontages en grafische ontwerpen. Het Ferdinand Domela Nieuwenhuismuseum, onderdeel van het Heerenveense museum, levert een heel eigen bijdrage aan de expositie. Aan de hand van documenten, familie-foto's en enkele ontroerende brieven van Ferdinand aan Cesar wordt de bijzondere band tussen vader en zoon belicht.

In Museum Kasteel Wijchen ligt het accent op de sculpturen van Domela, een tot op heden onderbelicht facet van zijn werk. Net als in zijn reliëfs maakt Domela ook bij zijn ruimtelijke objecten gebruik van verschillende materialen. Veel van de getoonde werken, afkomstig uit de collectie van Domela's dochters, zijn nooit eerder in

Nederland geëxposeerd. De tentoonstelling is verder aangevuld met gouaches, linosneden en neo-plastieken. Het adres van Museum Kasteel Wijchen: Kasteellaan 9, Wijchen. Tel. 024-6424744. Open: wo t/m zo 13-17, vr 11-17.

JOURE

Museum en informatiecentrum Oldtimer Select, Madame Curieweg 4. Tel. 0513-415499. Open: wo t/m zo 10-17

- Tentoonstelling over 75 jaar Ford in Nederland

KORNWERDERZAND

Kazemattenmuseum Kornwerderzand.
Tel.: 058-2664865

Doorlopend

Het leven van de soldaat

- Zeven kazematten zijn heringericht in de stijl van de meidagen van 1940. Achter betonnen muren van drie meter dik ziet u hoe het leven van de soldaten op Kornwerderzand was.

LEEWARDEN

Fries Museum, Turfmarkt 11.
Tel.: 058-2123001.
Open: di t/m zo 11-17.
1e Kerstdag en 1 januari gesloten

t/m 7 januari 2001

Pop-Art

- Grafiek uit particuliere collecties
Van Jacqueline Kennedy en Che Guevara tot Bela Lugosi; van een schemerlamp en een maanlandschap tot een pin-up. De onderwerpen van Pop-Art kunstenaars zijn zeer uiteenlopend. In de tentoonstelling is werk te zien van Patrick Caulfield, Allan D'Arcangelo, Jime Dine, Ron B. Kitaj, Geraff Laing, Roy Lichtenstein, Peter Phillips, Mel Ramos, James Rosenquist, Joe Tilson, Andy Warhol, John Wesley en Tom Wesselmann. De grafiek is afkomstig uit een particuliere collectie in Leeuwarden en uit de collectie Knecht-Drenth

tot 7 januari 2001

De Zilveren Eeuw

- Fries pronkzilver in de zeventiende eeuw
In 1927 vond de laatste grote zilvertentoonstelling in Leeuwarden plaats. Hoogste tijd voor een grote expositie waarin schitterende schotels, kannen, bekken en kandelaars te zien zijn. Topstukken uit eigen collectie zijn tezamen opgesteld met belangrijke zilveren voorwerpen uit museaal en particulier bezit.

t/m 28 januari 2001

Oldehoofster kerkhof

= Tentoonstelling van materiaal dat tijdens het archeologisch onderzoek in 1968-1969 op de plaats van het vroegere kerkhof bij de Oldehove in Leeuwarden tevoorschijn kwam. De tentoonstelling is verder aangevuld met beeldmateriaal uit de topografische atlas van Friesland van het Fries Museum en het Gemeentearchief in Leeuwarden. Tijdens het genoemde archeologisch onderzoek werden de fundamentresten van verschillende Sint Vituskerken vastgelegd. Deze kerk be-

hoorde ooit bij de toren. Bovendien is in een onderliggende terp verschillende aardewerk aangetroffen, zoals fragmenten van Romeinse amforen, wrijfschalen, inheemse voetbekers maar ook bewerkt bot en metaal. Het beeldmateriaal bestaat uit een selectie van ruim vijftig tekeningen, prenten en foto's van het gebied rondom de Oldehove. Hieronder bevinden zich ook oude stadsplattegronden van de zestiende tot en met de negentiende eeuw (onder andere naar

Van Deventer, Sems en Geelkercken). Directe aanleiding voor deze presentaties is de voorgenomen herinrichtingsplannen op en rondom het Oldehoofsterkerkhof, die in het voorjaar 2001 van start gaan. De aanleg van onder meer een ondergrondse parkeergarage stelt onderzoekers straks in de gelegenheid archeologische opgravingen te doen. Tot dusver zijn bij een proefopgraving resten aangetroffen van een zodenwandhuis. Het Oldehoofsterkerkhof met de markante, onvoltooide scheve toren is een van de interessantste plekken in de oude binnenstad van Leeuwarden. Ooit was het gelegen aan de oostoever van de voormalige Middelzee, op de plek waar het riviertje de Ee er in uitmondde. Leeuwarden (warden=wierden=terpen aan de Ee) is dan ook een heel toepasselijke benaming voor de stad.

t/m 18 februari 2001

Alles in de wind

- Portretten van Emo Verkerk
Onder de titel 'Alles in de wind' presenteert het museum een overzicht van portretten die de kunstenaar Emo Verkerk in de afgelopen twintig jaar heeft gemaakt. Emo Verkerk kreeg begin jaren tachtig grote bekendheid met zijn portretten, die soms waren opgebouwd als collages - uitgeknipte of aan elkaar gevouwen en beschilderde stukken doek, papier of karton - of waren assemblages.

t/m 18 februari 2001

Harmen Abma

- Expositie van nieuw werk van Abma

t/m 18 februari 2001

Soulsafari

- Expositie van recente foto's van Daniela Steinfeld

tot april 2001

Mode op z'n Fries

- Twee eeuwen Friese kleding (1760-1960). Tentoonstelling, waarin oude Friese kleding en het Nieuw Fries Kostuum de hoofdrol spelen. Zie ook het artikel elders in dit nummer

Verzetsmuseum

t/m 7 januari 2001

De Fûke in foto's

- Na vertoning in de bioscopen gaat de Friese film *De Fûke* van filmmaker Steven de Jong op tournee door Fryslân. Ter gelegenheid van de start van 'De Fûke Op Reis' is in het Verzetsmuseum de tentoonstelling 'De Fûke in Foto's' te zien, bestaande uit foto's die fotograaf Douwe Dijkstra tijdens de opname op de set maakte. Als officiële fotograaf van de film *De Fûke* heeft Dijkstra enerzijds het productieproces van de film vastgelegd en anderzijds geprobeerd de sfeer van de film in stilstaande beelden te vangen. Enkele Duitse vakfotografen vergeten zijn werk met de stills van de films van Alfred Hitchcock. De tentoonstelling bestaat uit circa twintig foto's in kleur, zwart/wit en bruintoon.

Museum Het Prinsessehof,
Grote Kerkstraat 11. Tel.: 058-2127438.
Open: di t/m zo 11-17

Prins van Leeuwarden

t/m 14 januari 2001

Small Ceramic Trash

- Expositie van Rob Birza, waaronder een selectie tekeningen uit zijn serie 'Cosy Monsters from Inner Space' en geboetseerde met keramiek overgoten monsters

t/m 14 januari 2001

Magische Aarde

- Figuratieve keramiek uit Afrika
Expositie van keramiek uit landen als Mali, Burkina Faso, Togo, Ghana, Nigeria, Benin, Tsad, Kameroen, Zaire, Tanzania en Sudan

t/m 21 januari 2001

Comic Relief

- Expositie van werk van beeldend kunstenaar Gijs Assmann. De titel van de expositie slaat op een term uit het theater, die een aanduiding is voor een komisch moment dat verluchting geeft in een zware scène.

SNEEK

Fries Scheepvaartmuseum en Sneker Oudheidkamer, Kleinzand 14, Sneek.
Tel.: 0515-414057.
Open: ma t/m za 10-17, zo 12-17.

t/m 4 maart 2001

Eeltje Holtrop van der Zee

- Expositie van een geniaal scheepsbouwer

SURHUISTERVEEN

Spaar- en Voorschotbank,
Jaco Binneslaan 9a. Tel. 0512-369999.
Open: di t/m vrij 14-17

Oud, maar nog steeds een stuk

- Onder de verzamelnaam 'oude fondsen' worden aandelen en obligaties samengevat die vooral met het opkomen van de industrialisatie werden uitgegeven om een bepaalde onderneming van kapitaal te voorzien. Ontdaan van deze sentimenten zijn aandelen niets anders dan een 'geschreven of gedrukt bewijs van deelname in het kapitaal van een onderneming'. Voor velen vertegenwoordigen die oude waardepapieren

toch nog steeds in zekere mate een gekoesterde maar verloren droom en die wordt niet zomaar weggegooid. Bovendien hebben veel oude waardepapieren door hun fraaie en smaakvolle uitvoering een zekere uitstraling die menig exemplaar van de ondergang zal hebben gered. Dat is ook de reden dat 'oude fondsen' een gewild verzamelobject is geworden voor een nog steeds groeiende groep verzamelaars.

Tot 1 januari 2002

De komst van de EURO

- Ondanks alle discussie nadert de invoering van de EURO in een razendsnel tempo. De vraag hoe de nieuwe munten en bankbiljetten er uit gaan zien dringt zich op en steeds vaker houden de (veronderstelde) gevolgen van de eenheidsmunt de gemoederen bezig. Een goede reden voor het Munt en Penningkabinet dit onderwerp een ducht onder de loop te nemen.

SWICHUM

Nicolaes Tsjerke, Ayttadyk 3.
Tel.: 058-2552635.

Open: ma/wo 9-11.30, di 14-17, zo 10-18

Doorlopend

De uitvaart in al haar aspecten

- Weinig mensen zijn op de hoogte van de vele nieuwe mogelijkheden omtrent de uitvaart. De Stichting Uitvaart-Informatie Friesland biedt door middel van voortdurend wisselende tentoonstellingen zoveel mogelijk informatie. Daarnaast is het kerkje uiteraard ook te bezichtigen

TERSCHELLING

Gemeentemuseum 't Behouden Huys,
Commandeurstraat 30-32.
Tel.: 0562-442389.
Open: ma t/m vr 10-17, za/z0 13-17

Doorlopend

Terschelling bij kaarslicht

- Het eilandleven in de negentiende eeuw

VLIELAND

Museum Tromp's Huys, Dorpsstraat 99.
Tel.: 0562-451600.
Open: di t/m vr 11-17, za-zo 14-17

Doorlopend

- Tentoonstelling van werk van zeeschilderes Betsy Akersloot-Berg

De Noordwester, Vlielands Centrum voor Informatie en documentatie,
Dorpsstraat 150. Tel.: 0562-451700

Doorlopend

Schatten uit de Noordzee

- Wrakvondstenzolder: vondsten van de bodem van de Noordzee vanaf eind 1800 tot 1996.

WOMMELS

Museum "De Striid tsjin it Wetter",
Ald Hiem 2. Til.: 0515-331625 of 331595.
Iepen: ti o/m snein 14-17

Doorlopend

- Tentoonstelling over de terpentijd en de geschiedenis van de Slachtedyk.

Verschijningsdata Fryslân:

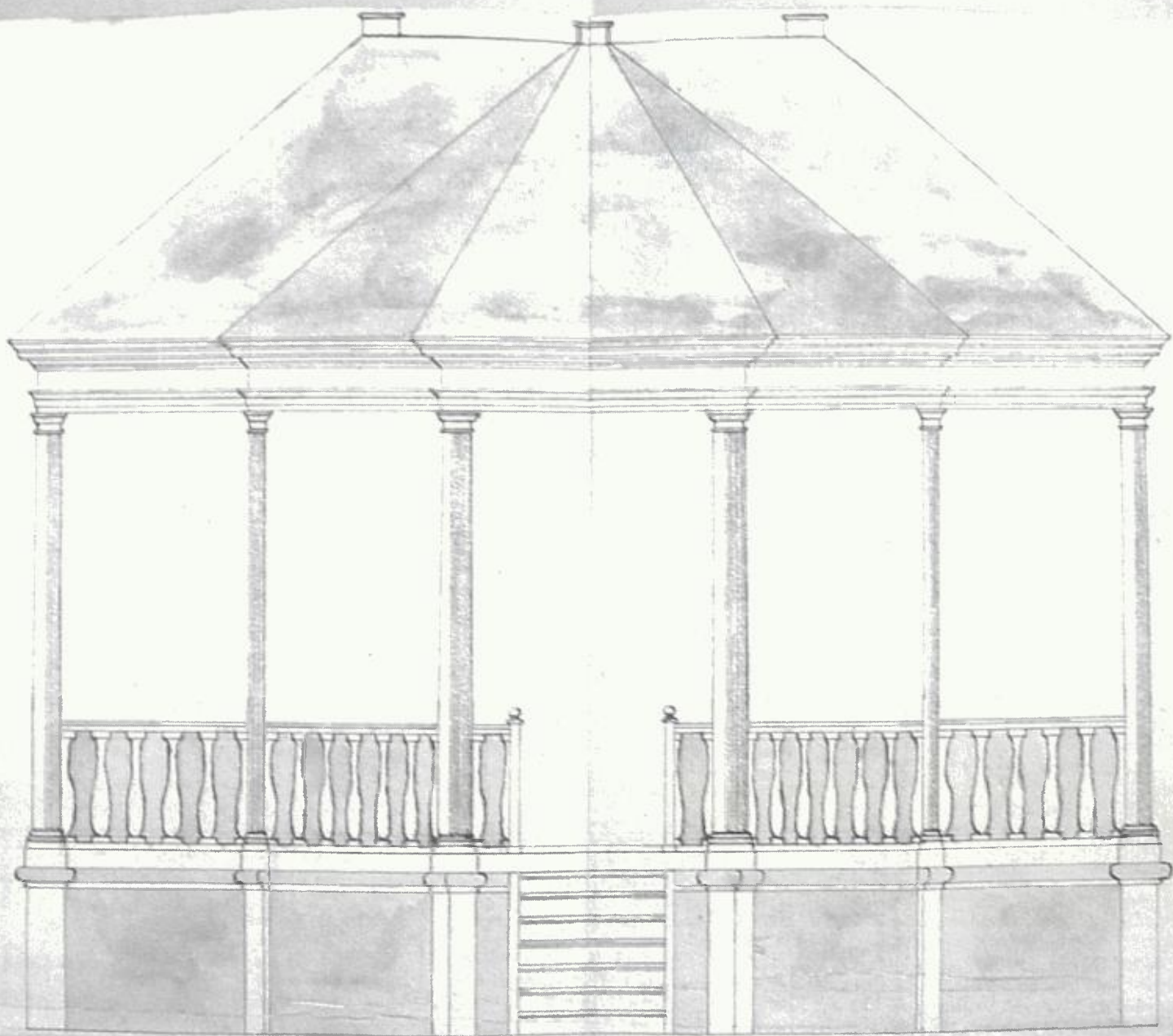
2001	nr. 1	maart	kopy inleveren voor 1 februari
	nr. 2	juni	kopy inleveren voor 1 mei
	nr. 3	oktober	kopy inleveren voor 1 september
	nr. 4	december	kopy inleveren voor 1 november

Kopy sturen naar het redactieadres:
Postbus 6091, 8902 HB Leeuwarden.
Faxen mag ook: 058-2665309.
E-mail: varenius@planet.nl

Advertentietarieven:

Hele pagina	f 750,-
Halve pagina	f 450,-
Kwart pagina	f 275,-
Achtste pagina	f 175,-

Advertenties sturen naar het redactieadres:
Postbus 6091, 8902 HB Leeuwarden.

Het Ryksargyf yn Fryslân vraagt uw medewerking voor de oplossing van het volgende probleem. Bij het herinventariseren van het archief van de stadhouders van Friesland is ‘achter’ de correspondentie uit 1664 van Willem Frederik een tekening van dit bouwwerk gevonden. Het jaartal 1664 kunnen we het beste met een korreltje zout nemen, want de tekening kan ook evengoed later zijn gemaakt. Bij het Ryksargyf kunnen ze het bouwwerk niet thuisbrengen. Wie kan hen verder helpen? U kunt uw informatie sturen naar het Ryksargyf, Postbus 2637, 8901 AC Leeuwarden, t.a.v. de heer A.P. van Nienes. Bellen kan ook: 058-2127103.